

Sigita Kraniauskienė

„Čia ne(buvo) Lietuva“: Klaipėda po Antrojo pasaulinio karo – naujosios visuomenės prisiminimai

Santrauka. *Straipsnyje svarstomas klausimas, kaip kultūrinės, tautinės ir generacinės atminties struktūros lemia praeities pasakojimų reproduktivumą ir kaip šios struktūros padeda visuomenės metanaratyvus pritaikyti individualiems prasmės kūrimo bei interpretavimo poreikiams. Straipsnyje analizuojamas sudėtingas ideologijos ir biografinės atminties santykis: kokias išraiškas įgyja naujos visuomenės sovietinė ideologema asmeniniuose žmonių gyvenimo pasakojimuose apie savo gyvenimą pokarinėje Klaipėdoje? Kaip buvo kuriamas naujos visuomenės vaizdinys ir kokie jo struktūriniai komponentai aktualizuojami asmeninėse istorijose šiandieninėje rusakalbių bendruomenėje, kuri buvo itin gausi pokario Klaipėdoje ir aktyviai kūrė miesto tapatybę?*

Straipsnio pradžioje trumpai pristatomos bendresnės šio tyrimo ištakos ir paaiškinama, kodėl analizei pasirinkta Klaipėdos rusakalbių bendruomenė. Režiumuojant istorines studijas apie rusakalbių gyventojų migracijos procesus pokario Lietuvoje, parodomas socialinis kontekstas, formavęs kolektyvinės patirties ir atminties struktūras. Vėliau pereinama prie analitinio modelio pristatymo, paaiškinamos metodologinės ir empirinės medžiagos analizės prielaidos. Analizėje siekiama nustatyti, kiek rusakalbių šeimos istorijų naratyvuose naudojami struktūriniai rusifikuotos sovietinės tapatybės ideologijos komponentai ir kiek jie transformuojami. Tyrinėjant šias transformacijas lemiančius veiksnius siekiama parodyti kompleksiškas sąsajas tarp tiesioginės ir netiesioginės patirties, kolektyvinės atminties, kaip ideologinio darinio, ir miesto, kaip įvairių socialinių grupių gyvenamosios erdvės. Rusakalbių klaipėdiečių šeimos istorijų naratyvų analizė atskleidžia, kad šių žmonių papasakotos šeimos istorijos pertvarkomos paisant tiek asmeninių ir kartos poreikių, tiek siekiant išlaikyti lojalumą ne tik šeimai, bet ir valstybei, kurioje pasirinkta gyventi.

Pagrindiniai žodžiai: *identitetas, etniškumas, rusai, vokiečiai, sovietinis, pokaris, Klaipėdos kraštas, šeimos istorija, naujakuriai.*

Key words: *identity, ethnicity, Russians, Germans, Soviet, postwar, Klaipėda's region, family history, settlers.*

Antrasis pasaulinis karas, ypač paskutiniai jo metai, žymi radikalių Klaipėdos ir jos krašto gyventojų sudėties ir gyvenamosios pokyčių pradžią. Kintanti geopolitinė situacija lėmė itin

didelius migracijos procesus šiame regione. 1944–1960 m. Klaipėdos kraštas kaip jokia kita Lietuvos dalis patyrė didžiausių gyventojų kaitą: vietos gyventojų evakuacija ir chaotiškas

pasitraukimas į Vakarų, dalies jų sugrįžimas, gausi naujakurių iš Rusijos ir kitų sovietinių respublikų, lietuvių iš Žemaitijos, o vėliau ir likusios Lietuvos imigracija. Intensyvus gyventojų judėjimas po karo ištuštėjusiame krašte telkė naują, labai margą visuomenę, kuri ilgainiui formavo ir kitokią Klaipėdą bei jos kraštą, akivaizdžiai prarandanti socialines ir kultūrinės sąsajas su prieškarinio tapatumų apibrėžtimis ir gyvensena. Pokariu kuriama naujoji socialistinė visuomenė numatė ideologinį homogeniškos bendruomenės ar visuomenės vaizdinį, siūlantį bendrą konsoliduojančią tapatybę ir leidžiantį pašalinti ar bent jau minimizuoti nepageidaujamas socialinius konfliktus. Tačiau Klaipėdos krašto, ypač Klaipėdos miesto, pokario istorija yra paraleliu, taip pat konkuruojančių bendruomenių atminčių ir tapatybių istorija.

Suprantama, naujoji Klaipėdos krašto visuomenė formavosi ne tuščioje vietoje. Ji kūrėsi ant ankstesnio gyvenimo griuvėsių, juos panaudodama naujiems savosios egzistencijos statiniams tiek tiesiogine, tiek perkeltine prasme. Tarp *senbuviių* ir *naujakurių* klostėsi sudėtingi tarpusavio santykiai dėl skirtingų Klaipėdos krašto istorinės ir politinės tapatybės interpretacijų, lėmusių šių dviejų grupių poziciją pokarinėje simbolinės galios struktūroje. Šią ideologinę priešpriešą lydėjo ir kitokia socialinė diferenciacija – etniniai ir religiniai skirtumai, asmeniniai ar šeimos likimai, santykis su valdžios struktūromis, darbo pobūdis konkrečiame ūkio sektoriuje, skirtingas pilietybės statusas ar šeimos gerovės lygis. Kiekviena pokario Klaipėdoje ir jos krašte gyvenusi socialinė ar etninė grupė turėjo atrasti savitą prasminį santykį tiek su naujos visuomenės ideologema, tiek su kitomis gru-

pėmis, kurių tapatybės akivaizdžiai kontrastavo su naujais ideologiniais vaizdiniais. Nepaisant kultūrinių, biografinių ar kitų socialinių skirtumų, kiekviena jų turėjo atrasti ar sukurti tik jai būdingą pasakojimą, įteisinantį šios grupės būvį Klaipėdoje ar jos krašte. Kitaip sakant, pasitelkus įvairias tapatybių ideologijas ir jų siūlomas naratyvines strategijas, reikėjo pagrįstai atsakyti į esminį klausimą: kodėl aš esu čia? Tai buvo ne tik individualios gyvenimo istorijos klausimas – kaip iš biografinių faktų sudėlioti prasmingą naratyvą apie save, artimuosius ar savo egzistencines patirtis, – bet kur kas gilesnė ideologinė problema – savo socialinės grupės legitimacija tiek fiziniame erdvėje, tiek simbolinės galios plotmėje. Į šį klausimą turėjo atsakyti visi: tiek senbuviai, tiek naujakuriai, tiek lietuviai, tiek rusakalbiai, tiek vokiečiai, tiek savo noru atvykę į Klaipėdą, tiek priverstinai čia patekę. Būtent pokariu pradėjo formuotis šiuolaikinės Klaipėdos identitetas ir kolektyvinės atminties struktūros su besiskiriančiais istoriniais pasakojimais, patirtimis, simbolinėmis bendruomenių ribomis bei mentale topografija.

Šiame straipsnyje ketinu aptarti sudėtingą ideologijos ir biografinės atminties santykį ir atsakyti į klausimus: kokias išraiškas įgyja *naujos visuomenės sovietinė* ideologema asmeniniuose žmonių gyvenimo pasakojimuose apie savo gyvenimą pokarinėje Klaipėdoje? Kaip buvo konstruojamas *naujos visuomenės* vaizdinys ir kokie jo struktūriniai komponentai aktualizuojami asmeninėse istorijose šiandieninėje rusakalbių bendruomenėje, kuri buvo itin gausi pokario Klaipėdoje ir aktyviai kūrė miesto tapatybę?

Straipsnį sudaro keturios dalys. Iš pradžių trumpai pristatysiu bendresnės šio tyrimo

ištakas ir paaiškinsiu, kodėl analizei pasirinkta Klaipėdos rusakalbių bendruomenė. Reziuduodama istorines studijas apie rusakalbių gyventojų migracijos procesus pokario Lietuvoje, noriu parodyti to meto socialinį kontekstą, kuris formavo kolektyvinės patirties ir atminties struktūras. Vėliau pereinu prie analitinio modelio pristatymo, paaiškinu metodologines ir empirinės medžiagos analizės prielaidas. Likusioje straipsnio dalyje nagrinėju Klaipėdos rusakalbių gyvenimo istorijas ir pasakojimus. Pasitelkdama gyvenimo pasakojimus ir informantų vartojamas kalbines išraiškas siekiu parodyti kompleksiškas sąsajas tarp tiesioginės ir netiesioginės patirties, kolektyvinės atminties, kaip ideologinio darinio, ir miesto, kaip įvairių socialinių grupių gyvenamosios erdvės.

Tyrimo ištakas ir kontekstas

Klaipėdos miesto rusakalbių bendruomenės atminties struktūrų tyrimas yra sudedamoji platesnių istorinių ir sociologinių tyrinėjimų dalis. 2016 m. Klaipėdos universiteto mokslininkai pradėjo mokslinį projektą „Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose“. Pasitelkiant biografinį metodą, Klaipėdos krašto senbuvų ir naujai po Antrojo pasaulinio karo čia apsigyvenusių šeimų gyvenimo istorijas, ikonografinę (nuotraukas) bei rankraštinę medžiagą, siekiama dokumentuoti bei atskleisti pokarinės visuomenės kūrimosi procesus ir dabar veikiančias to laikotarpio atminties struktūras.

Postūmį šiems tyrimams suteikė reikšmingi lenkų ir rusų sociologų bei istorikų darbai apie socialinius ir demografinius pokyčius buvusioje Rytų Prūsijos teritorijoje po 1945 m.: Beatos

Halickos (2013; 2014; 2015) darbai apie lenkų naujakurius vakarų Lenkijoje, Oderio regione, po 1945 m., taip pat Roberto Trabos ir Andrzejiaus Saksono (2007) pokario situacijos Mozūrijoje ir Varmijoje tyrimai, A. Saksono darbai apie situaciją Rytų Prūsijoje (2008a; 2011), demografinių pokyčių pokarinėje Lenkijoje tyrimai (Sakson 2008b; 2009). Sudėtingiems geopolitiniams pokyčiams iliustruoti neretai naudojamos paprastų žmonių gyvenimo istorijos ir atsiminimai, kur didelių valstybių geopolitiniai projektai atsiskleidžia kasdienėse žmonių patirtyse, o autobiografiniai pokario permainų liudytojų pasakojimai atskleidžia nutylėtas istorijas, kontrastuojančias su oficialiomis interpretacijomis. Šiame kontekste ypač norisi išskirti gretimo Klaipėdai regiono – Kaliningrado srities – tyrimus.

XX a. pabaigoje, paskutiniiais SSRS gyvavimo metais, Michailo Gorbačiovo viešumo (rus. *гласность*) politikai atlaisvinus draudimus, Kaliningrado universiteto mokslininkai pradėjo aktyviai tyrinėti iki tol uždraustą temą – kolonistų / naujakurių iš įvairių SSRS regionų atsikėlimą ir įsikūrimą Kaliningrade ir jo srityje. Istorikas Jurijus Kostiašovas su kolegomis apklausė daugiau kaip 300 pirmaisiais pokario metais į sritį atsikėlusius kolonistus ar jų vaikų (Костяшов и др. 2003; Костяшов 2003; 2009). Surinktos medžiagos pagrindu mokslininkai analizavo naujakurių demografinę socialinę struktūrą, jų santykį su regiono praeitimi, kultūra ir vietiniais gyventojais. Mokslininkai taip pat siekė parodyti kolonistų pastangas iš oficialios politikos išstumti „prūsiškąją dvasią“, o visą Kaliningrado srities kolektyvinę atmintį konstruoti kuriant istorinį tęstinumą nuo tariamos slaviškos šio

krašto praeities ankstyvaisiais Viduramžiais iki įžengimo į šį kraštą 1945 m. (Костяшов 2003).

Pokario Klaipėdos miesto ir Klaipėdos krašto apgyvendinimo bei gyventojų tyrimų Lietuvos istoriografijoje yra, tačiau jie negausūs. Išskirtinis dėmesys ilgą laiką buvo skirtas vietiniams gyventojams / autochtonams tirti, bet ne naujakurių problematikai analizuoti. Daugiausia naujakurių kausimą nagrinėjo istorikė Nastazija Kairiūkštytė. Jau sovietmečiu ji pradėjo analizuoti migracinius procesus Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte, pristatė pokario sovietinės valdžios demografinę politiką kuriant pramonę Klaipėdoje ir apgyvendinant ištuštėjusias Klaipėdos krašto kaimo vietas pirmaisiais pokario metais (Kairiūkštytė 1977; 1987; 1989; 1995; 2001). Jaunosios kartos istorikė Daiva Masiliauskienė, apžvelgusi lietuviškoje istoriografijoje pasirodžiusius tyrimus Klaipėdos krašto naujakurių tematika (Masiliauskienė 2008), greta N. Kairiūkštytės išskyrė Vyganto Vareikio (1993), Silvos Pocytės (1994), Arūnės Liucijos Arbušauskaitės (1995a; 1995b) darbus, kuriuose nagrinėjama atskirų Klaipėdos krašto vietovių pokario istorija ir gyventojų demografiniai procesai. A. Arbušauskaitės (1995a; 1995b) atliktą Kuršių nerijos gyventojų 1956 m. šeimos kortelių duomenų analizę galima laikyti sociologiniu ir demografiniu pokario migracijos Klaipėdos krašte proceso tyrimu. Iš naujesnių darbų galima paminėti jaunosios kartos istorikės Lijanos Pušinskytės pokario rezistencijos Klaipėdos krašte tyrimus (2007; 2009).

Greta šių istoriografinių bei demografinių tyrinėjimų yra ir istoriografinių bei sociologinių

studijų apie Klaipėdos praeities atminimo struktūras ir atminties turinį. Reikšminga istoriko Vasilijaus Safronovo (2011) monografija apie tapatybės ideologijas Klaipėdoje XX a. Viena knygos dalis skirta analizuoti Klaipėdos pokario kolonizacijos istorijai, kuri atskleidžiama pasitelkus atminties kultūros koncepciją. V. Safronovas identifikavo esminius ideologinius pasakojimus, cirkuliuojančius viešojoje atminimo kultūros komunikacijoje, kuriais siekta kurti oficialias tapatybių struktūras. Istoriką domino ideologinių tapatybių formavimosi politinis ir socialinis kontekstas¹.

Klaipėdos tautinių grupių, tarp jų ir rusakalbių / rusų, santykių su miestu ir jo praeitimi tyrinėjo ir sociologė Irena Šutinienė (2011; 2013). Ją domino, kokie Klaipėdos miesto praeities vaizdiniai ir pasakojimai, leidžiantys tapatintis su miestu kaip su *savo* gyvenamąja erdve, yra įsitvirtinę XXI a. pradžioje čia gyvenančių skirtingų tautų atmintyje.

Išsamią antropologinę rusų ir rusakalbių, imigravusių į Lietuvą sovietmečiu, t. y. pirmos naujakurių kartos, santykio bei tapatinimosi su naująja gyvenamąja vieta analizę atliko Kristina Šliavaitė (2010). Savo tyrime, skirtame Visagino miesto bendruomenei, ji nagrinėja, kaip atvykėliai susaisto savo gyvenimo istorijas su sovietinės ideologijos propaguotomis modernizacijos, industrializacijos, urbanizacijos idėjomis ir kaip tos idėjos tampa svarbia kolektyvinės tapatybės dalimi bei imigracijos motyvu.

Kai kuriomis I. Šutinienės ir K. Šliavaitės įžvalgomis pasiremsiu analizuodama bei apibendrinama tai, kaip Klaipėdoje pokariu apsigy-

¹ Plačiau V. Safronovo išskirtus struktūrinius sovietinės tapatybės ideologijos komponentus aptarsiu vėliau, kai detalai pristatysiu analitines kategorijas, naudotas empirinės medžiagos analizėje.

venę naujakuriai rusakalbiai iš Sovietų Sąjungos formuoja savąją teritorinę tapatybę ir, pasitelkę komunikacinę atmintį – šeimos istorijos naratyvą, susisaisto su dabartine gyvenamąja erdve.

Pokarinė rusakalbių imigracija į Lietuvą ir Klaipėdos kraštą

Kodėl svarbu tirti rusakalbių gyventojų pasakojimus ir atminties struktūras? Šį pasirinkimą lėmė keli argumentai. Pirma, kiekybinis šios gyventojų grupės dominavimas pirmaisiais pokario metais. Rusakalbiai sudarė didžiąją pirmųjų naujų Klaipėdos miesto gyventojų dalį, o intensyvesnė lietuvių migracija į Klaipėdą prasidėjo šiek tiek vėliau. Antra, pirmaisiais pokario dešimtmėčiais aiškiai skyrėsi rusakalbių ir lietuvių galios pozicijos socialinėse institucijose. Rusakalbiai naujakuriai, kitaip nei lietuviai, ir simboliškai reprezentavo *naująją* santvarką, valstybę bei naujas jos socialines, moralines, ekonomines institucijas, ir tiesiogiai visam tam atstovavo.

Po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdoje, kaip ir visame Klaipėdos krašte, iš esmės pasikeitė gyventojų tautinė / etninė sudėtis. Tai lėmė Klaipėdos ir Klaipėdos krašto gyventojų pasitraukimas ar evakuacija paskutiniais karo metais. Žinoma, kad į Klaipėdą įžengusi sovietinė kariuomenė

rado ją beveik tuščią (Pušinskytė 2009; 52). Miesto komendantūroje užregistruoti tik 28 vietos gyventojai (Vareikis 1995, cit. pagal Pušinskytė 2009; 52). Jau 1945 m. pradžioje į ištuštėjusį miestą pradėjo keltis pavieniai gyventojai, daugiausia iš aplinkinių Žemaitijos rajonų, buvę vietiniai šio krašto žmonės ir įvairių tautybių Sovietų Sąjungos gyventojai. Dalis pastarųjų atvyko paskatinti LKP(b) CK ir SSRS vyriausybės, kiti – savo iniciatyva². Kaip pažymi istorikas Grigorijus Potašenka, rusų civilių imigracija į pokario Lietuvą daugiausia buvo masinė ir sykiu greičiau chaotiška bei banguojanti negu nuosekli. Tik politinė-karinė imigracija pasižymėjo organizuotumu ir tikslingumu (Potašenko 2013; 148). Jo teigimu, intensyviausia rusų darbo imigracija, kaip ir bendras rusų imigrantų srautas, į sovietų Lietuvą vyko 1944 m. antroje pusėje–1948 m. Daugumą jų apsigyveno Vilniuje, Klaipėdoje, Kaune ir kituose miestuose (ten pat; 124). Į Klaipėdos miestą daugiausia gyventojų atvyko pirmaisiais pokario metais, t. y. 1946-ais ir 1947-ais (atitinkamai 19 896 ir 19 527 asmenys). Mažiau nei per dvejus metus, 1947 m., Klaipėdos miesto gyventojų skaičius pasiekė 46 tūkst., taigi viršijo ikikarinį (Vitkutė 1992; 9, cit. pagal Pušinskytė 2009; 53). 1947 m. pradžioje, remiantis rinkėjų į LSSR Aukščiausiąją Tarybą sąrašais, Klaipėdoje

² Siekiant sparčiau apgyvendinti Klaipėdą, atvykėlių neužteko, tad nutarta šį klausimą spręsti centralizuotai ir vykdyti proceso kontrolę. 1945 m. vasario 5 d. LKP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl priemonių atkuriant Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Šilutės, Pagėgių apskričių administracinį aparatą ir liaudies ūkį“, numatantį organizuoti gyventojų perkėlimą ir apgyvendinimą Klaipėdos mieste ir krašte. Netrukus buvo priimtas dar vienas LKP(b) CK nutarimas – „Apie Lietuvos TSR Klaipėdos krašto apgyvendinimą“, kuriame jau smulkiau aptartos konkrečios priemonės minėtam uždaviniui įgyvendinti. Pasak Nastazijos Kairiūkštytės, pagal Lietuvos SSR darbo jėgos telkimo planus į Klaipėdą kasmet reikėjo atkelti po keletą tūkstančių žmonių (Kairiūkštytė 1987; 69–70, cit. pagal Pušinskytė 2009; 53).

gyveno apie 40 proc. lietuvių ir apie 60 proc. kitų tautybių žmonių (Safronovas 2002; 65, cit. pagal Pušinskytė 2009; 53), kurių dauguma buvo rusai. Po 1949 m. gyventojų migracija į Klaipėdos miestą sumažėjo, kartu atslūgo ir kita-tačių antplūdis. 1959 m. sąjunginio surašymo duomenimis, Klaipėdoje jau gyveno 55,2 proc. lietuvių, 35,7 proc. rusų, 2,9 proc. baltarusių, 3,1 proc. ukrainiečių ir 3,1 proc. kitų tautybių žmonių (Kairiūkštytė 1987; 72)

Kalbant apie rusakalbių migracijos į Klaipėdos miestą ir kraštą ypatumus, pravartu pasitelkti jau minėto istoriko G. Potašenkos (2013) išsamią rusų tautybės gyventojų migracijos 1944–1953 m. į Lietuvą ir iš jos analizę. Jis aprašė tiek imigracinius, tiek emigracinius srautus, diferencijavo rusų imigrantus pagal įvairias charakteristikas, pavyzdžiui, tikslą ar migracijos trukmę, aprašė imigraciją skatinusius ir palaikiusius veiksnius. Kalbant apie G. Potašenkos studiją, reikia paminėti, kad ne visais jo analizuojamais atvejais lieka visiškai aišku, ar tai, ką jis vadina *rusų migracija*, apima tik etninius rusus, ar ir kitus rusakalbius asmenis, kurie nėra etniniai rusai, bet laisvai vartoja rusų kalbą, pavyzdžiui, ukrainiečius, baltarusius, žydus ir kitas Rusijos teritorijoje gyvenančias etnines grupes.

G. Potašenka išskiria išorinę ir vidinę pokario rusų migraciją³. Jis įvardija šešis išorinės

migracijos srautus, tarp kurių dominavo masinė rusų repatriacija į rytus ir masinė imigracija į Lietuvą iš kitų SSRS respublikų bei regionų. Kiti srautai – rusų emigracija į Vakarų, prievartiniams darbams išvežtų rusų sugrįžimas iš Vokietijos, rusų trėmimai į Sibirą ir rusų pabėgėlių iš Lietuvos kėlimasis į kitas SSRS respublikas – nebuvo tokie masiški, palyginti su minėtais anksčiau. Vidiniai rusų migracijos srautai buvo susiję su rusų valstiečių persikėlimu iš kaimų į miestus – Vilnių, Kauną, Klaipėdą, Uteną, kitas didesnes gyvenvietes. Dalis jų gelbėjosi nuo kolektyvizacijos, sovietinių trėmimų ir lietuvių partizanų išpuolių. Kiti, pavyzdžiui, didelė rusų „suvalkiečių“ dalis, kuri buvo laikinai prisiglaudusi pas kitus Lietuvos sentikius po pakartotinio okupacinės nacių valdžios perkėlimo, pirmaisiais pokario metais masiškai kėlėsi ne tik į Vilnių ar Kauną, bet ir į ištuštėjusias Klaipėdą, Šilutę ar kitas vietas (ten pat; 96–97).

G. Potašenka tipologizuoja rusų migraciją pagal jos tikslą, išskirdamas politinę ir karinių padalinių migraciją, tikslingą darbo jėgos judėjimą, stichinę migraciją dėl 1946–1947 m. bado, išskirtų šeimų susijungimą, persikraustymą gyventi kitur draugų kvietimu (ten pat; 79–80). Pastaruosius du tipus G. Potašenka traktuoja kaip vieną. Toks analitinis apibendrinimas

³ Šių srautų atskyrimą jis argumentuoja pokario metais Lietuvoje vyravusia samprata apie valstybės sienas. Anot G. Potašenkos, „tai, kas dabar kai kurių tyrėjų vadinama išorine migracija, pokario Lietuvoje SSRS vyriausybės ir daugumos sovietinių žmonių buvo suvokiama kaip vidinė ar tarprespublikinė migracija į Lietuvos SSR. Kitaip manė dauguma to meto Lietuvos gyventojų. Kurį laiką lietuviai žvelgė į SSRS kaip į užsienio valstybę (beje, nedraugišką ir agresyvią). Jų priverstinis perkėlimas už respublikos ribų buvo suvokiamas kaip trėmimas svetur, o savanoriškas persikėlimas – dažniausiai kaip emigracija iš savos respublikos, kad ir jau inkorporuotos į SSRS“ (2013; 79).

gali būti pagrįstas, jeigu šeimų susijungimą ar draugų kvietimą laikome ne tikslu, bet tam tikru migraciją palengvinančiu traukos veiksniu, kai išnaudojamas socialinis tinklas, palengvinantis naujų migrantų persikėlimą ir adaptaciją naujoje vietoje. Pats G. Potašenka šį veiksnių vadina „šėimos ir draugų efektu“ (ten pat; 119), tačiau vargu ar draugų kvietimas gali būti traktuojamas kaip migracijos tikslas.

Siekdamas įvardyti tikslinių migracijos srautų mastus, G. Potašenka daro prielaidą, kad, ko gero, gausiausi buvo šėiminės / draugų ir stichinės migracijos tipai, o darbo jėgos migracijos apimtys buvo mažesnės. G. Potašenka „šėimine migracija“ vadina tik tuos atvejus, kai šėima atvykdavo vėliau pas dirbantį asmenį (ten pat; 124). Būtina pažymėti, kad skirti ir analizuoti darbo migraciją ir šėimos susijungimus kaip savarankiškus demografinius procesus yra gana keblu. Šie du migracijos tipai yra glaudžiai susipynę ir neretai abu procesai vyksta drauge. Pavyzdžiui, kaip aiškėja ir iš mūsų tyrimo duomenų, detaliau pristatomų empirinės analizės dalyje, pokario Klaipėdoje buvo dažnas atvejis, kai su asmenimis, užverbuotais darbu ar susiradusiais darbą įvairiose uostamiesčio pramonės įmonėse, atvykdavo ir jų šėimos nariai ar giminės. Tokiems darbo / šėimos migracijos atvejams galima priskirti ir dalį į Kaliningrado sritį po karo vykusią

vadinamųjų „pereselencų“ (Костяшов и др. 2003). Vykimas dirbti ar ieškoti darbo daugeliu atvejų buvo šėiminės migracijos tikslas. Kita vertus, darbo migracijos ir šėimos migracijos srautus sunku atskirti ir dėl to, kad įprastai visi darbingo amžiaus šėimos nariai atvykę siekdavo įsidarbinti, aišku, jeigu tam neužkirsdavo kelio politiniai suvaržymai, ligos, amžius ar didelis mažų vaikų skaičius.

G. Potašenka rusų darbo migrantus, atvykusius į Lietuvą 1944⁴–1953 m., skirsto į penkias stambias kategorijas (ten pat; 125–127): 1) laikinus ir pastovius darbo migrantus; 2) kvalifikuotus specialistus; 3) demobilizuotus SSRS armijos karininkus ir kareivius⁵; 4) rusus, nacių išvežtus priverstiniais darbams į Vokietiją, bet vėliau grįžusius į SSRS ir apgyvendintus Lietuvoje; 5) rusus, nutarusius pasilikti pokario Lietuvoje, nors vyko į Kaliningrado sritį kolonizaciniais tikslais⁶.

Minėtuosius darbo migrantus greičiausiai reikėtų priskirti pramonės darbininkams, tai patvirtina ir pats G. Potašenka, kalbėdamas apie jų migracijos į Lietuvą sukeltą „rankų nutekėjimą“. Šnekėdami apie „rankų nutekėjimą“ problemas pokarinio Lietuvos kolonizavimo ir jos inkorporavimo į SSRS kontekste, susiduriame su tam tikra vidine tokio teiginio priešara. Analitiniu požiūriu kalbėti apie „rankų ar protų nutekėjimą“ to laikotarpio geopolitiniame

⁴ Apie rusų darbo migraciją į Klaipėdos kraštą 1944 m. kalbėti negalima, nes tais metais civilių rusų dėl karo veiksmų čia nebuvo.

⁵ Pavyzdžiui, 1945–1946 m. į Klaipėdą atvyko per 1 tūkst. demobilizuotų sovietų karių ir karininkų (nelietuvių) (Truska 1995; 128, cit. pagal Potašenko 2013; 133–134).

⁶ Istoriko Liudo Truskos teigimu, Vilniaus ir Klaipėdos įmonių atstovai ragino rusus čia pasilikti žadėdami geresnes darbo ir apgyvendinimo sąlygas ir įkalbinėjo nevykti į buvusio priešio teritoriją Vokietijoje (Truska 1995; 128, cit. pagal Potašenko 2013; 133–134).

kontekste nėra korektiška, nes darbo migracija vyko SSRS viduje ir, apskritai, nedarė šiai valstybei ekonominio nuostolio. Dėl vidinių darbo išteklių persikirstymo valstybės viduje Sovietų Sąjunga neprarado žemos ar aukštos kvalifikacijos darbuotojų, kaip įprastai apibrėžiama „protų ar rankų nutekėjimo“ migracija. Suprantama, čia nereikia paminėti priverstinio bei politinio pobūdžio migracijos, kai „rankų ar protų atsisakoma“ deportuojant darbingeriam amžiaus gyventojus ir neišnaudojant jų potencialo „vietoje“. Galima taip pat pridurti, kad „protų ir rankų tekėjimo“ kryptys Sovietų Sąjungoje buvo pavaldžios planinei ekonomikai ir jos institucinei struktūrai. Ji ilgainiui įtvirtino gana griežtą sovietinės darbo jėgos srautų reguliavimo sistemą, valdomą per darbuotojų paskyrimus į tikslinius ūkio sektorius. Šios sistemos veikimas rėmėsi visai kitais principais nei rinkos ekonomika. Apie „rankų nutekėjimą“ Sovietų Sąjungoje po karo galima kalbėti tik sąjunginių respublikų kontekste, turint galvoje tai, kad iš karo suniokotų Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos regionų, kuriems atkurti reikėjo mobilizuoti didelius darbo pajėgumus, kaip tik šios darbo pajėgos traukė į naujuosius SSRS vakarus ir Baltijos jūros regioną. Rusakalbių gyventojų migracijos srautai tikrai buvo dideli, nesvarbu, ar jie buvo verčiami migruoti, ar kviečiami atvykti, vedami idėjų ar tiesiog ieškojo geresnio bei saugesnio gyvenimo.

Metodologinės ir empirinės analizės prielaidos

G. Potašenkos išskirtos pokario rusų imigrantų kategorijos padėjo sugrupuoti ir atsi-

rinkti konkrečius Klaipėdos rusakalbių asmens / šeimos istorijų naratyvus tolesnei analizei, kurioje siekta rekonstruoti kolektyvinės atminties struktūras. Šie žmonės, kurių pasakojimai šiame straipsnyje nagrinėjami, atstovauja patiems mašiščiausiems rusakalbių migracijos srautams – šeimos ir darbo migracijai. Jie patys ar jų tėvai buvo įvairios, dažniausiai žemos kvalifikacijos darbininkai. Dalis jų buvo ir demobilizuoti SSRS armijos karininkai ir kareiviai, pasilikę Klaipėdoje ar sugrįžę čia po karo. Vieni iš šių asmenų liko / atvyko savo iniciatyva, bėgdami nuo sunkaus gyvenimo, iš sugriautų namų savo gimtinėje, kai kada vengdami galimų stalininių represijų, kitus pakvietė dirbti ir gyventi čia jau apsigyvenę giminės ar draugai, o tretis atvyko kaip užverbuota darbo jėga. Iš visų mūsų tyrime dalyvavusių 13 slavų kilmės rusakalbių tolesnei analizei pasirinkti šeši asmenys, kurie ar kurių tėvai į Klaipėdos miestą atvyko pirmaisiais metais po karo – 1946–1948. Tai iš Rusijos (Smolensko, Kalugos, Krasnojarsko sričių) ar Baltarusijos kilę asmenys, į Klaipėdą dažniausiai atvykę su tėvais, dar būdami vaikai. Viena 1926 m. gimusi informantė atvyko į uostamiestį 1946 m. be šeimos, būdama 20 metų.

Dauguma analizei atrinktų asmenų priskirtini pirmajai ar antrajai imigrantų kartai – jie atvyko į Klaipėdą gyventi būdami 10–12 metų vaikai. Viena informantė gimė Klaipėdoje 1952 m., o jos tėvai apsigyveno uostamiestyje pirmaisiais pokario metais. Tai, kad šie informantai 1945–1960 m. buvo vaikai ar paaugliai, yra svarbus sociologinis faktas, nes šios atvykėlių kartos santykis su pokario Klaipėda skiriasi nuo jų tėvų tuo, kad jis buvo pagrįstas ne tik asmenine, bet sykiu ir jų tėvų patirtimi. Kad

šie žmonės ligi šiol gyvena Klaipėdoje reiškia, jog jie atrado ir įtvirtino savo ryšį ir santykį su vieta, taip pat yra susikūrę savąją vietos, t. y. Klaipėdos, gyventojų tapatybę. Todėl galima klausti – kaip Klaipėdos naujakuriai rusakalbiai, atvykę iš Sovietų Sąjungos, formavo šią savąją teritorinę tapatybę ir susisaistymą su teritorija?

Šie klausimai glaudžiai siejasi su pastaraisiais dešimtmečiais istorikų, sociologų bei psichologų keliamais aktualiais klausimais: kaip kultūrinės, tautinės ir generacinės atminties struktūros lemia praeities pasakojimų⁷ reproduktivumą ir kaip šios struktūros padeda visuomenės metanaratyvus pritaikyti individualiems prasmės konstravimo bei interpretacijos poreikiams (Welzer 2010; 10)? Kaip kolektyviniai atminties „karkasai“ adaptuojami ir pritaikomi kasdieniauose prisiminimuose ir kaip mes susikuriame prasmes pasitelkdami operacionalizuotą, institucionalizuotą bei objektyvuotą atmintį (Pickering, Keightley 2013; 119)? Kiek viešai palaikomos / palaikytos tapatybių ideologijos yra paveikios? Kokias reikšmes patys žmonės priskiria savo veiksmams? Kaip viešai palaikomos reikšmės reflektuojamos individualiai? Kiek jos apibrėžia žmonių tapatybę? (Safronovas 2011; 31)

Projekte „Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose“ surinkta empirinė medžiaga leidžia bent jau iš dalies atsakyti į šiuos klausimus. Tolesnė analizė įtraukia du rusakalbių asmens / šeimos istorijos naratyvuose kons-

truojamos tapatybės dėmenis. Pirma, socialinę atmintį, kurią čia sieju su šeimos istorijos komunikacija⁸. Antra, asmens / šeimos istorijos naratyvuose randamus tapatybės ideologijos elementus – viešajame diskurse cirkuliuojančius ar cirkuliuojančius ideologines, kultūrinės reikšmes, įvardijančias santykį su vieta. Šie du struktūriniai dėmenys analizei pasirinkti neatsitiktinai. Jų pasirinkimą lėmė surinktos medžiagos savitumas – asmens ir šeimos gyvenimo istorijos, – taip pat istoriko V. Safronovo tapatybės ideologijų analizė monografijoje *Praeitis kaip konflikto šaltinis: tapatybės ideologijų konkurencija XX a. Klaipėdoje* (2011).

Prieš pereinant prie Klaipėdos rusakalbių papasakotų istorijų analizės svarbu šiek tiek paaikškinti kai kurias principines metodologines tokių tyrimų pozicijas. Vokiečių sociologas Haraldas Welzeris yra vienas įdomiausių mokslininkų, analizavusių, kaip, pasakojant šeimos istoriją ir konstruojant identitetą, kuriamos Antrojo pasaulinio karo įvykių bei patirčių prasmės. Jį ir jo kolegas domino, kaip šeimos komunikacijoje tarp skirtingų vienos šeimos kartų perduodama socialinė atmintis, susijusi su šios šeimos narių nacionalsocialistine praeitimi. Savo tyrimuose jie pastebėjo, kad šeimos istorijos naratyvuose jaunesnės kartos yra linkusios „išbalinti“ vyriausios kartos praeitį. Paaikškėjo, kad dabarties politikos atžvilgiu negatyviai vertintina praeitis tam tikra prasme racionalizuojama. Praeitis pakeičiama beveik

⁷ Praeities pasakojimai gali būti ir tokios šeimos istorijos, kurių dalis įvykių klostėsi iki pasakotojo gimimo. Šiuos praeities pasakojimus – atsiminimus apie tai, ko pats nepatyrėi, – istorinės atminties tyrinėtoja Marianne Hirsch vadina *postmemory* (1996; 659).

⁸ Tiesioginė ir netiesioginė (t. y. savo tėvų, giminių) atmintis, palaikoma / palaikyta komunikacijoje su jais.

neatpažįstamai, kinta siužetai, politinių bei moralinių pranešimų turinys, įvykių interpretacijos dabarties ir atitinkamos atminties kultūros kontekste (Welzer et al. 2002; Welzer 2010). H. Welzeris konstatavo, kad girdėtos ir pasakojamos istorijos pertvarkomos, viena vertus, siekiant išlaikyti lojalumą šeimai, kita vertus – paisant asmeninių ir kartos poreikių. Praeitis visada yra naudojama atsižvelgiant į šiandieną ir jos reikmes. Individai ir atminties bendruomenės iš beribės istorinių naratyvų gausos ir įvaizdžių atsargų visuomet pasirenka tas išraiškas, kurias jiems turi didžiausią prasmę pasakojimo ar klausymo momentu. Todėl istorijos, kurias iš visų egzistuojančių šeimos praeities pasakojimų „pasirenka“ atsiminti ir perpasakoti kuris nors šeimos narys, visuomet skirsis nuo tų, kurias papasakotų kitas šeimos narys (Welzer 2010; 6).

Šios įžvalgos yra svarbios toliau pateiktai duomenų analizei. Viena vertus, todėl, kad dalis šeimos istorijų turinio įtraukia netiesiogines pasakotojo patirtis – perpasakotas jo tėvų ar giminių patirtis. Toks pasakojimas greičiausiai paklūsta pirmiau minėtoms racionalizacijos taisyklėms. Kita vertus, asmeninės praeities pasakojimas šeimos istorijų naratyvuose taip pat yra racionalizuojamas ir priderinamas dabarties bei atitinkamos atminties kultūros kontekstams.

Kalbėdamas apie tapatybės ideologijas, V. Safronovas laikosi pozicijos, kad socialinių tinklų pagrindu visuomenėje susikuria komunikacinės terpės, kurios viešosios komunikacijos erdvėje nuolat konstruoja, įtvirtina ir palaiko šias ideologijas. Tokios komunikacinės terpės yra konsoliduojamos atminimo kultūrų (Safronovas 2011; 25). Remdamasis Maurice'o

Halbwachso, Jano ir Aleidos Assmannų, Christopherio Cornelišeno, Astridos Erll ir Mathiaso Bereko teorijomis, V. Safronovas atminimo kultūrą apibrėžia kaip reikšmių sistemą, kuri formuojasi įvairiomis praeities reprezentavimo formomis aktualizuojant praeitį ir stimuliuojant „kolektyvinę atmintį“ (ten pat; 27–29). Klaipėdos istorijos studijose ji domina, kaip įvairios organizuotos grupės, susikūrusios sau patogius ir reikalingus praeities aiškinimus, ragino ar netgi vertė Klaipėdos miesto gyventojus susitapatinti su tam tikromis reikšmėmis, simboliais ir idėjomis, ieškoti sąlyčio taškų su Klaipėda, ir kaip šios pastangos vedė į žmonių, gyvenusių Klaipėdoje ir ne tik joje, supriešinimą. Jis tyrė, kokiomis medijomis konkrečiuose formalizuotuose ir neformalizuotuose socialiniuose tinkluose siekta aktualizuoti savitas praeities interpretacijas ir įtvirtinti konkrečią grupinę tapatybę palaikančius atsiminimus (ten pat; 27–29). Kalbėdamas apie 1945–1980 m. laikotarpį, V. Safronovas išskiria dvi Klaipėdos viešojoje bendravimo erdvėje cirkuliuojusias tapatybės ideologijas – lietuvių nacionalistinę ir sovietinę (tarybinę). Jo nuomone, pagrindiniai „sovietinės tapatybės ideologijos aspektai“ ir ją palaikančių istorinių įvykių atminimų siužetai, mitai bei reikšmės, cirkuliuavę viešosios komunikacijos erdvėje Klaipėdoje tuo metu, buvo: 1) *tautų draugystės dogma*; 2) *SSRS ir komunistų partijos esminis vaidmuo nuo senų laikų atstovaujant Klaipėdos darbo žmonėms*; 3) *tarybinio žmogaus herojiškas darbas ir pažanga kuriant socializmą*; 4) miesto *išvadavimas*.

Manychiau, kad tai, ką V. Safronovas pavadino „aspektais“, tikslinga vadinti ideologemomis ar ideologijos elementais, nes jos iš esmės yra

specifinės ideologijos komponentai ir skatina savitą politinę bei socialinę laikyseną, matymą ar veiksmus. Noriu pabrėžti, kad šiame straipsnyje nagrinėju tik tuos tapatybės ideologijos elementus, kuriuos V. Safronovas (2011; 186) priskyrė *rusifikuotai sovietinei* tapatybei, o ne kitų galimų tapatybių ideologijų elementus. Taip pasirinkau daryti, nes *rusifikuotos sovietinės* tapatybės tipas buvo savas ir geriausiai pažįstamas rusakalbiams naujakuriams pokario Klaipėdoje. Jis užgimė jų socialiniuose tinkluose ir buvo palaikomas jų komunikacinėje terpėje, nes pokario metais buvo labiausiai plėtojamas dėl intensyvios imigracijos iš SSRS. Ši tapatybė tam tikra prasme yra pamatinė aptariamos pokario vaikų kartos savokos struktūra, nors, be jokios abejonės, ir patyrė tam tikras transformacijas žlugus Sovietų Sąjungai. Čia reikia pažymėti, kad viena pagrindinių tokių akivaizdžiai matomų transformacijų – ta, kad į dabartinius rusakalbių šeimos istorijos naratyvus neįtraukiamas vienas iš keturių V. Safronovo išskirtų sovietinės tapatybės ideologijos elementų – labiausiai ideologizuoto siužeto apie SSRS ir komunistų partijos esminį vaidmenį nuo *senų* laikų *atstovaujant* Klaipėdos darbo žmonėms. Ši „ikikarinės Klaipėdos revoliucinės praeities“ atmintis, sąmoningai ar ne, neminima naratyvuose galbūt dėl dviejų priežasčių. Pirmoji, be abejo, ta, kad nuo pokario laikų iki šių dienų didelės socialinės politinės transformacijos pakeitė rusakalbių statusą Lietuvoje ir jie dėl politinio korektiškumo

ar lojalumo valstybei, kurios piliečiais pasirinko būti, „neprisimena“ / nemini tam tikrų propagandinių komunistų partijos dogmų. Kita šio ideologinio elemento pašalinimo iš asmeninės šeimos gyvenimo istorijos priežastis greičiausiai ta, kad asmuo tiesiog neturi tokios komunistų partijos veiklos prieškarinio Klaipėdoje komunikacinės atminties. Kaip teigia I. Šutinienė, 2010 m. nagrinėjusi rusakalbių turimą miesto tapatybės turinį, t. y. jų tapatinimosi / susisaistymo su Klaipėda ypatumus, dabartinis rusakalbių ryšys su uostamiesčiu remiasi komunikacine atmintimi, konstruojama pirmiausia autobiografinės ir šeimos atminties pagrindu (2013; 478), o ne ideologiniais diskursais.

Toliau sieksiu parodyti, kokių viešai cirkulavusios *rusifikuotos sovietinės* tapatybės ideologijos elementų vis dar galima aptikti gyvenimų istorijos naratyvuose ir kaip jie transformuojasi dabartiniuose atsiminimuose. Svarbu įvertinti ir tai, kaip sovietinės tapatybės ideologijos elementai naratyvuose atspindi kintančias etninių bendruomenių Klaipėdoje ribas.

Sovietinės tapatybės ideologijos pėdsakai dabartinėse Klaipėdos rusakalbių šeimos istorijose

1) Miesto išvadavimo vaizdiniai

Analizę norėčiau pradėti nuo „miesto išvadavimo“ ideologemos⁹. Nors V. Safronovas savo studijoje šį sovietinės tapatybės ideologijos

⁹ Kadangi konkretus istorinis įvykis – sovietų armijos mūšiai prie Klaipėdos, miesto šturmas ir karinis perėmimas – yra susaistomas su tapatybės ideologijomis, jam apibūdinti vartojamos žodinės išraiškos nėra atsitiktinės. Jos visada turi ideologinį turinį ir siūlo vieną iš galimų įvykio interpretacinių schemų. Norint pabrėžti kompleksišką įvykio, jo interpretacijos ir tapatybių santykį, straipsnyje „išvadavimas“ visada rašomas kabutėse.

dėmenį aptaria paskiausiai iš visų, pasirinkimas nuo jo pradėti analizę būtų nuosekliausias tiek chronologine prasme, tiek simboliškai. Klaipėdos „išvadavimas“ 1945 m. įprastai traktuojamas kaip svarbus istorinis įvykis, siejamas su „naujosios socialinės tvarkos kilme / pradžia“, su „nuline valanda“. Jis žymi naujo laikotarpio ir naujos visuomenės, su kuriais stipriai tapatinasi rusakalbiai klaipėdiečiai, pradžia.

Viešumoje sovietmečiu plėtojo ir palaikymo „išvadavimo“ diskurso komunikuojamą žinią galima režiuruoti keliais teiginiais. Pirma, istorinis įvykis sovietiniais laikais buvo įvilktas į ideologinę retoriką, teigusią, kad SSRS – „tikroji“ darbo žmonių interesų gynėja ir Raudonosios armijos „išvadotojai“ grąžino iš „vokiečių-fašistinių grobikų“ išlaisvintą Klaipėdą „lietuvių tautai“¹⁰ (Safronovas 2011; 217). Tokiu teiginiu įtvirtinta ryški *draugų* ir *priešų* skirtis, kurią populiariojoje sąmonėje reprezentavo ideologinis dviejų tautų – rusų ir vokiečių – supriešinimas. Antra, miesto „išvadavimas“ reiškė naujos socialinės tvarkos – socialistinės – pradžia, saistomą su pažanga. Ankstesnis gyvenimas prieš „pradžią“ simbolizavo atžangą ir moralinį nuosmukį – praeities buvo galima ar net būtina atsižadėti, nugramzdinti ją užmarštin, nuo jos reikėjo „išsivaduoti“ ar „išvaduoti“. Naujajai socialistinei pokario dabarčiai, išimtinai orientuotai į pažangią ateitį, suteikiamas pozityvus atspalvis. Trečia, „išvadavimas“ reiškė herojišką įvykį. Jis reikalavo pagarbos didvyriškumui ir pa-

siaukojimui, simbolinio susitapatavimo su šio įvykio kūrėjais – sovietiniais karo veteranais ir žuvusiaisiais. Karo veteranai šiame kontekste pirmiausia reprezentavo platesnę ideologinę struktūrą, todėl pagarba konkrečioms žmonėms simboliškai lygmeniu greitai tapo solidarumo ir vienybės su visa SSRS išraiška (ten pat).

Analizuojant ideologinį sovietinės tapatybės elementą – „išvadavimą“ – ir jo transformacijas gyvenimo istorijose, pirmiausia reikia pažymėti tą autobiografinę aplinkybę, kad informantų tėvai ir kiti giminės vyrai, o neretai ir moterys kariavo Antrajame pasauliniame kare. Dauguma jų dalyvavo kariniuose veiksmuose vakarinėje Lietuvos dalyje, Latvijoje, Karaliaučiuje ir jo apylinkėse. Šių žmonių šeimos istorijos naratyvuose dažnas toks paminėjimas apie tėvą ar kitą giminaitį: „visą karą praėjo ir baigė karą Kionigsberge“ (MR1952)¹¹. Vieno informanto tėvas tiesiogiai dalyvavo Klaipėdos „paėmimo“ ir buvo čia sužeistas. Patys informantai taip pat matė karą iš arti, patyrė tiesioginius karo veiksmus – fronto judėjimą. Kai kurie susidūrė ir su vokiečių okupacija, vokiečių kariuomenės agresija, karo sukeltu nepriteklumi.

Dėl šių autobiografinių sąsajų su Antruoju pasauliniu karu Klaipėdos rusakalbių šeimos istorijose karo naratyvai užima reikšmingą vietą, nemažai pasakojama apie tėvų ar giminų dalyvavimą kare. Šie naratyvai neretai yra romantizuoti ar heroizuoti. Juose aktualizuotas artimųjų, žuvusių Antrojo pasaulinio karo metu, atminimas ir bendra karo patirtis, o

¹⁰ Tuometinės ideologinės retorikos kontekste *tautą* galbūt būtų tiksčiau vadinti *liaudimi*.

¹¹ Čia ir toliau informantai bus įvardijami kodais, kur pirmoji raidė reiškia lytį: M – moteris, V – vyras; antroji – tautybę: R – rusas; B – baltarusis; skaičiai nurodo gimimo metus; paskui galinčios eiti raidės padeda atskirti identišką lyties, tautybės ir amžiaus informantus vieną nuo kito.

tiksliu, panašūs situaciniai išgyvenimai susaisto rusakalbius tarpusavyje, skatina kurti ir sykiu kuria juos vienijančią grupinę tapatybę. Tai leidžia iš dalies pritarti V. Safronovo įžvalgai apie „išvadavimo“ ideologinę funkciją sovietmečiu – kai „[k]aro veteranų ir žuvusių karių heroizmo, didvyriškumo ir pasiaukojimo pagerbimas“ turėjo skatinti „solidarumą su išvaduotojais“. Galima daryti prielaidą, kad šis skatinimas formavo ideologinę atminties tradiciją, atsekamą ir šiandieninių rusakalbių gyvenimo istorijose. Tačiau karo atsiminimai nėra tik gerai išmoktas ideologinės tapatybės deklaravimo veiksmas, bet ir tiesioginės ar netiesioginės asmeninės patirtys, kurių prisiminimas ilgainiui savo ideologinį atspalvį transformuoja tiek per asmens gyvenimą, tiek vėlesniuose šeimos kartų pasakojimuose. Todėl dažnas kariavusiųjų didvyriškumo ir pasiaukojimo paminėjimas tiek dėl autobiografinių priežasčių, tiek dėl minėtos ideologinės tradicijos leidžia rusakalbiams pajusti tam tikrą vienybę, nors jau ir ne „su visa SSRS“, bet su visais rusakalbiais. Tai aiškiai deklaravo viena rusė informantė:

MR1952: Oi, gegužės devintą aš ir dabar einu [į kapines prie paminklo „Kardas“]. Gegužės devintoji – tai jau šventa, todėl, kad <...>, na, pas mus viskas susiję su karu, kaip tai... Ir va, mama, kol gyva buvo, ėjo, tėvas ir visi. Visi, nors ir su lazdele, nors ir su ramentais, visi ten einam. <...>

Klausimas: Ir jūs vaikai taip pat?

MR1952: Eina, eina. Ir anūkus aš imu, imu, taip.

Klausimas: Tai jau tradicija persiduoda...

MR1952: Jūs žinote, kad man rodosi rusams, visiems rusams – kas ta gegužės devintoji? – tai šventa. Todėl, kad, na, bet kurią šeimą paimk... na, jaunimas tikrai, bet net ir jaunimas, prosenelis, senelis, kažkas vis tiek su karu susiję. Na, pas mus, va, klausykite – na, viskas su karu susiję.

Ir pradėdam šokti iš kur? Nuo karo. Jei nebūtų buvę karo, kaip toje dainoje dainuojame, mes čia nebūtumėm atsiradę.

„Išvadavimo“ ideologema tokiu pavidalu, kaip ją rekonstravo V. Safronovas sovietinės tapatybės ideologijos reikšmių sistemoje, rusakalbių šeimų istorijose neaptinkama. Tirtuose naratyvuose nepavyko aptikti tokios tiesmukos minties, kad „Raudonoji armija *gražino* Klaipėdą lietuvių tautai“. Regis, kad net ne visi informantai žinojo, jog Klaipėda, o tiksliau, Memelis, kaip pokariu dar neretai buvo oficialiai ir neoficialiai vadinamas Lietuvos uostamiestis, tam tikrą laikotarpį iki Antrojo pasaulinio karo priklausė Lietuvos Respublikai ir kad čia greta vietos vokiečių gyveno „lietuvių tauta“. Tai patvirtina ir I. Šutinienė, ištyrusi rusakalbių / rusų santykį su Klaipėda ir jos praeitimi ir konstatavusi menką rusakalbių klaipėdiečių ikikarinės miesto istorijos išmanymą: „<...> ankstesne miesto istorija domisi nedaugelis ir žino gana supaprastintą, schemišką jos vaizdą; lietuviškos Klaipėdos praeities įvaizdis šioje grupėje mažai žinomas ir neaktualus, ikisovietinę praeitį supaprastintai suvokiant kaip vokišką ir taip pat neaktualią“ (Šutinienė 2011; 241). Šeimos istorijos pasakojimuose galima aptikti siužetų apie miesto „išvadavimą“, kurie labiau siejami su „vokiečių / vokiečių kariuomenės išvaymu iš Klaipėdos“, „Klaipėdos paėmimu“. Čia vėl reikia pasakyti, kad šie siužetai nėra tik abstrakčios ideologinės reprezentacijos. Jie susiję su konkrečiais, informantams pažįstamais šiuose kariniuose veiksmuose dalyvavusiais žmonėmis. Naratyvuose detalai pateikiami šių žmonių apibūdinimai ar perpasakojami jų pasakojimai. Svyruojama nuo neutralių faktų konstatavimo

prie ideologinių klišių ir nevienareikšmės kontekstes turinčių žinučių:

MB1936A: <...> ten „Šiaulių katilas“, ten artillerijos buvo – gal girdėjote? Ten labai daug [vokiečių] paėmė į nelaisvę... Ir tėvas, nepriėjęs iki Palangos, dar iki Nemirsetos, jie ėmė iš tos pusės Klaipėdą. <...> ir čia jį sužeidė.

VB1936: Ir tie vyrai pasakojo, kaip jie išvadavo Klaipėdą, kaip vokiečiai skuto, tušti butai buvo. Sako, kad net kai užimdavo tą namą čia, Klaipėdoje, ir į butą įbėgdavo, dar ant stalo buvo likęs šiltas maistas. Taip vokiečiai bėgo. O bėgo jie pagrinde per marias, Kuršių nerija į Kaliningradą skuto. Ir, va, sako, jei koks pareigūnas būdavo, paprastas kareivis, ne kareivis, bet jis jau būdavo paleistas iš armijos, užimdavo gerą butą. Juos KGB darbuotojai atpažindavo ir išvydavo tuos kareivius iš buto ieškotis kito, o patys...

Reikia paminėti dar vieną svarbų „išvadavimo“ ideologemos ideologinį funkcinį komponentą, apie kurį užsimena V. Safronovas, – lietuvių liaudies *draugų* ir *priešų* atskyrimas. *Draugus* ir *priešus*, anot jo, galima traktuoti kaip opozicines ideologines kategorijas „raudonarmiečiai“ / „išvadautojai“ ir „vokiškieji-fašistai grobikai“ (2011; 218). Šių dviejų kategorijų / grupių atskyrimas šeimos istorijų naratyvuose matomas būtent karo ir pokario socialiniame politiniame kontekste. Tai leidžia ieškoti čia aptariamų ideologinių tokios kategorizacijos potekstų, taip pat matyti realios informantų patirties pagrindu daromas *draugų* ir *priešų* apibrėžimo korekcijas. Būtina pažymėti, kad ši dvinarė opozicija nėra daroma „lietuvių liaudies“ atžvilgiu, kaip apibrėžiama V. Safronovo, tačiau formuluojama labiau asmeniškame ir sykiu bendresniame etniniame rusiškumo kontekste.

Norėčiau pradėti nuo *priešų* kategorijos, nes ji aiškiau apibrėžiama ir šiame rusakalbių tyrimo

kontekste sietina su vokiečiais, su kuriais buvo tiesiogiai, asmeniškai ar netiesiogiai susidurta karo ir pokario laikotarpiu. Būtina pažymėti, kad pati *vokiečio* apibrėžtis, kaip minėjo I. Šutinienė, analizuodama rusakalbių / rusų santykį su miestu ir jo praeitimi, Klaipėdos rusakalbių sąmonėje yra tam tikra prasme niveliuota (Šutinienė 2013; 470). Rusakalbių šeimos istorijos naratyvuose galima matyti, jog vokiečiams kaip tautai be išlygų priskiriami visi kariavę vokiečių pusėje, taip pat *vokiečiais* laikomi visi vietiniai Klaipėdos krašto gyventojai. Kitos galimos etninės tapatybės vietiniams nėra priskiriamos.

Priešo paveikslas šeimos istorijos pasakojimuose yra daugiasluoksnis ir gana sudėtingas. Šį sudėtingumą galima būtų išreikšti formule: priešas = vokietis, bet vokietis ≠ priešas. Be abejo, *vokiečio-kaip-priešo* sampratą ir traktavimą skatino ne vien ideologinis diskursas, bet ir karo metų asmeninė ar tėvų patirtis. Ta pati karo, o ypač pokario patirtis ir, be abejonės, dabartinis socialinis politinis atminties kontekstas sukeldavo ir sukelia abejonę tokiu universaliu *vokiečių-kaip-priešų* traktavimu. Analizuojant Klaipėdos „išvadavimo“ ideologemos transformacijas informantų pasakojimuose, galima apytiksliai nusakyti, kaip vientisas *vokiečio-priešo* vaizdinys kito. Pavyzdžiui, apie „prieškario vokiečius“ pasakota taip: „[K]ai 1939 metais vokiečiai atėjo į Klaipėdą, ką jie čia išdarinėjo – protu nesuvokiama“ (VB1936). Apie „pokario vokiečius“ taip: „[kaimynystėje vokiečiai] gyveno labai, labai kukliai, labai vargingai“ (MB1936B). Kitaip tariant, šeimos istorijos naratyvuose galima pamatyti, kaip po „išvadavimo“, tapusio pradine kolonizacijos ir rusakalbių atvykimo į Klaipėdą priežastimi, vientisas ideologinis *vokiečio-kaip-*

priešo vaizdinys ima eizėti. Iš pasakojimų galima spręsti, kad didžiąjai daliai atvykusių rusakalbių, aišku, ne visiems, Klaipėdoje pokariu buvę vokiečiai pirmiausia asocijavosi tik su *priešo kariuomene* (tuo metu jau nugulėta), t. y. su Klaipėdoje buvusiais vokiečiais karo belaisviais, o ne su vietos gyventojais vokiečiais. Net ir šiais laikais, kalbant apie pokarį Klaipėdoje, tokia asocijacija matyti. Ideologinė konotacija aiški – *vokiečių-vietinių gyventojų* čia negalėjo / neturėjo būti, nes *vokiečiai kaip priešai* buvo išvaryti / pabėgę:

Klausimas: Vokiečių buvo?

MR1926: Ne, vokiečių nebuvo... <...> vokiečių buvo, jei... Vokiečių buvo, į darbą uždavo... <...> na, bet jie kaip belaisviai...

Klausimas: Kaip belaisviai, tai po karo čia?

MR1926: Buvo, buvo vokiečiai kaip belaisviai...

Klausimas: O Jūs pamenat, ar vokiečiai buvo dar čia?

VR1935 žmona: O va, Saša, belaisviai.

VR1935: Belaisviai, pamenu.

VB1936: Va, aš gyvenau ten [1949–1951 m. – S. K.] ir nežinojau, kad vokiečiai gali čia būti – jūs suprantate. Na, žinoma, vaikėzas ar kaip pasakyti... O po to sužinojau apie tuos vokiečius <...> Va, sužinojau, kad vokiečiai Klaipėdoje buvo, kai mokiausi jūreivystės mokykloje. Mus pasiūsdavo, kai būdavo rinkimai, eiti pėsčiomis ir surašinėti žmones...

Klausimas: Kuriais metais tai buvo?

VB1936: Tai buvo penkiasdešimt tretieji metai... turbūt. <...> Jie turėjo baltus pasus ir mus instruktavo, kad su baltais pasais – tai vokiečiai. Ir buvo pasakyta neįtraukti jų į sąrašus. Jiems buvo atimta teisė balsuoti. Ir tada aš sužinojau, kad yra vokiečiai ir... Bet čia daug likdavo ir dirbo vokiečių...

Apie „(at)rastus“ vietinius vokiečius pasakojimuose yra ne tik užsimenama, bet kai kuriuose gana išsamiai prisimenami kaimyniški, kolegiški

darbiniai santykiai su jais. Ši kasdienė patirtis dažnai kontrastavo su sukurtuoju *vokiečio-kaip-priešo* vaizdiniu, gal net jį griovė, tačiau turėtasis ideologinis priešas vaizdinys, o gal ir karo laikotarpio patirtis sukeldavo tam tikrus kasdienybės suvokimo ir ideologinių interpretacijos schemų konfliktus, kurie ir dabar matomi naratyvuose:

MB1936A: Taip, gyvenau ten [Smeltės kaime] iki penkiasdešimt ketvirtų metų. Po to jis tapo kolchozu, o iš pradžių buvo vokiečiai ir buvo vokiška gyvenvietė. Ten, kur dabar „Vakarų“ [laivų remonto] gamykla. Ten, pradedant nuo tilto, jie gyveno savo namuose. Ir dar iš tos pusės taip pat gyveno... **Žinote, ganai taikiai...** [*paryškinta mano* – S. K.].

<...> Ir jis [tėvas] pasiriša skarelę ir pradeda melžti tą karvę, o ta jam kad duos! – jis pieną prapylė. Ir žiūrėjo, žiūrėjo **tokia gera moteris – bet ji sakė, kad ji vokiečių**, tikriausia ji jau buvo už lietuvių ištekėjusi – Razmienė. Ir ji mums labai [padėjo], o mane ypatingai mylėjo. Ji sakė: – Aš tave išmokinsiu kumšteliais melžti. Ir ji keletą kartų atėjo ir parodė. Ir ligi šiol [moku]. <...> Pavyzdžiui – tai net **nelabai gerai sakyti** – [drabužius] atiduodavo vokiečių mamai. Net yra nuotrauka – aš su tokia gražia suknute.

Vis dėlto iš tam tikrų poteksčių galima matyti, kad socialinė distancija tarp rusakalbių atvykėlių ir vietinių, vadinamų *vokiečiais*, buvo gana aiški ir didesnė nei tarp rusakalbių ir lietuvių, nors kasdieninis bendravimas, kaimynystė ar kolegialūs santykiai darbe, be abejonės, šią distanciją galėjo mažinti.

Kitam V. Safronovo apibrėžtam ideologijos „lietuvių liaudies *draugai* ir *priešai*“ dėmeniui – *draugų* kategorijai – pagal sovietinės tapatybės ideologinį diskursą reikėtų priskirti pačius rusakalbius informantus. Šiame kontekste aptariant *draugų* vaizdinį reikėtų plačiau kalbėti ir apie naratyvuose atsiskleidžiantį infor-

mantų santykių su lietuviais, bet išsamiau apie tai – kitame skirsnyje, kur atskirai analizuojama *tautų draugystės* dogma. Kol kas norėčiau susitelkti į šių santykių pretekstą – „išvadavimą“. Būtent „išvadavimo“ ideologema *draugų* temą susiaurina iki konkretaus laikotarpio bei situacijos – „naujosios socialinės tvarkos – progreso bei pažangos pradžios“, t. y. Antrojo pasaulinio karo pabaigos ir pokario. Tokiame kontekste *draugų* siužetinė linija naratyvuose labai aiškiai susaistoma su „misionieriškumo“ idėja, pabrėžiant atvykusiųjų rusakalbių atsakomybę ir net pareigą atstatyti / pastatyti miestą ir ūkį, – t. y. Klaipėdą ir jos gamyklas. *Draugai* šiame kontekste yra visi, kurie dalyvauja bendroje miesto atstatymo misijoje. Dažnoje rusakalbių šeimos istorijoje atvykimo į pokarinę Klaipėdą priežastis paaiškinama pasitelkus nuorodas į šį ideologinį kontekstą ir individualus šeimos ar asmens atvykimas traktuojamas kaip platesnės socialinės ideologinės misijos sudedamoji dalis. Šią misiją dabar galima būtų vadinti *socializmo statybomis*:

VB1936: Taip, mums iš esmės pasakė, kad tai – vokiškas kraštas ir Mėmelis. Ir jis sugriautas, ir jį reikia įsisavinti...

MB1936B: <...> atstatyti ir tam reikia darbo.

VB1936: Reikėjo atstatyti gamyklas, kad būtų pramonė, va taip.

Klausimas: O nebijojot važiuoti čia kai...?

MB1936B: Ne

VB1936: Ne.

MB1936B: Aš nežinau, ką jautė tėvai.

MR1946: O ir atvažiuo rusai kodėl? Todėl, kad reikėjo atstatinėti čia vis tik... <...>

MR1926: Taip, taip, taip.

MR1946: Pakrantės zona... reikėjo atstatinėti. Kaip ir mes, va, atvažiuovome – tėvą tiesiog į atstatymą žvejybos pramonės [pasiuntė]...

MR1926: Nu, mus pagal verbavimą, pagal verbavimą...

MR1946: Pagal verbavimą. Ir tėvas atvažiuo pagal verbavimą. <...> Todėl, kad viskas sugriauta buvo. Niekas niekur nedirbo. Reikėjo kažką daryti ir gyventojų nebuvo tuo metu.

VR1935: <...> suprantate, čia atvažiuodavo žmonės komandiruoti. Bendrai liaudies gi tai nebuvo, reikėjo kažkaip žmonės surinkti, kad pakelti [pakeltų] Klaipėdą, kad prikelti [prikeltų] visas gamyklas, taip.

VR1935: Važiuoja, važiuoja po miestus, agituoja, kas nori važiuoti į stovybas. Nu, stovybos čia prasidėjo. Nu, suprantate, reikėjo...

VR1935 žmona: Atstatinėti...

VR1935: Lietuva – ji ir liko Lietuva, o, va, kad liaudies čia buvo mažai, tai – kitas reikalas. Tai, va, rusais ir apgyvendino. Po to pradėjo jau ir lietuviai čia rinktis...

VR1935 žmona: Taip, taip, taip.

VR1935: O daugelis tiesiai iš kaimų atvažiuo čia pas mus dirbti. Buvo reikalingi...

VR1935 žmona: <...> kadrai...

VR1935: Kojos ir rankos buvo reikalingos.

Visas šias citatas vienijantis leitmotyvas – „Klaipėdoje nieko nebuvo“ (įprastai turima galvoje – žmonių, veikiančių gamyklų ir žvejybos pramonės), todėl rusai (gal ir kiti rusakalbiai) buvo pirmieji, kurie ėmėsi nelengvos misijos atstatyti / pastatyti viską. Taigi, jie padėjo pradžią naujajai pokario Klaipėdai ir ją atstatė / pastatė. Galima pritarti V. Safronovo minčiai, kad „išvadavimo“, o ir socializmo statybų ideologemos yra glaudžiai susijusios su *tautų draugystės dogma*. Jo teigimu,

pripažindami „tautų draugystės“ dogmą, klaipe diečiai turėjo pripažinti, kad be „didžiosios rusų tautos“ (pirmiausia) ir kitų „brolišku tautų“ pagalbos nebūtų buvę įmanoma „išvaduoti“ Klaipėdos 1945 m., <...> taip pat ir tai, kad] tik gelbėjant TSRS „broliškomis respublikoms“ (pirmiausia vėlgį „didžįjiai rusų tautai“) galėjo būti „atstatytas okupantų visiškai sugriautas miestas“. (2011; 206–207)

Socializmo statybos diskursą netrukus apžvelgsiu plačiau, bet prieš tai norėčiau panaigrinėti kitą su „išvadavimu“ susijusią ideologemą – *tautų draugystės* dogmą, kuri, kaip minėjau, leidžia plačiau išskleisti *draugo* kategorijos turinį.

2) *Tautų draugystės dogma*

V. Safronovo teigimu, *draugų* ir *priešų* atskyrimo diskursas glaudžiai susaistytas ir su „tautų draugystės“ dogma. Remdamasis Terry'io Martino įžvalgomis, jis teigia, kad šia dogma, „viena vertus, buvo apibrėžiamas tarybinės tapatybės ideologijos viršnacionalinis pobūdis, o antra vertus, nurodomas rusų tautos, kaip pirmaujančios, vadovaujančios, kertinės tautos, kuriai tenka didžiausias „socializmo statybos“ krūvis, vaidmuo“ (Safronovas 2011; 203).

Toliau norėčiau aptarti, kaip „tautų draugystės dogmos“ ideologinis vaizdinys yra eksploatuojamas šeimos istorijose.

Klaipėdoje gyvenančių rusakalbių, kitaip nei lietuvių, pasakojimuose dažnas *tautų draugystės* leitmotyvas. Atvykę lietuviai ir vietiniai *draugystės* sąvoka daugiausia apibūdindavo santykius su konkrečiais žmonėmis, rečiau – su platesne bendruomene. Pozityviems santykiams savo grupėje ar su kita grupe apibūdinti jie dažniausiai vartojo „gerų santykių“ ar „gerų žmonių“ sąvokas. Taigi jų *draugystės* retorika buvo šiek tiek intymesnė nei rusakalbių. Rusiškajam *tautų draugystės* leitmotyvui galima būtų priskirti naratyvuose aptinkamas dvi semantines ir prasmines išraiškas. Viena jų sietina su ideologiniu supranacionaliniu sovietinės liaudies vaizdiniu, kur nutrinamos ribos tarp atskirų tautinių grupių / bendruomenių ir jos tampa

homogeniška ir dėl to potencialiai draugiška visuomene. Atrodo, kad tai pasakotojui leidžia tiek simboliškai *panaikinti* svarbius socialinius ir politinius skirtumus tautiniu ar etniškumo pagrindu tuometėje visuomenėje, tiek nurodyti savo santykį su kitomis etninėmis grupėmis dabartinėje visuomenėje.

Tautinių skirtumų panaikinimas, nutrynimasis daugelyje naratyvų aiškiai deklaruojamas. Naujoje pokarinėje Klaipėdos visuomenėje nacionaliniai skirtumai, rusakalbių teigimu, tampa nesvarbūs, nepastebimi:

Klausimas: Daug žmonių ateidavo rinkti [nuolaužų]?

MR1926: Nu, visi darbininkai, visi. Eidavom pėsčiomis.

Klausimas: Tie darbininkai – kolektyvais ar skirtingi gyventojai? Ir lietuviai kartu...?

MR1926: O mums **nebuvo skirtumo. Pas mus ir lietuviai, ir rusai...**

Klausimas: Iš kitų tų žmonių?

MR1926: O aš nežinau. Mes ėjom visa krūvele. O ką? **Mums nebuvo skirtumo, kas lietuvis, kas rusas.** Bendrai buvo gerai. Mes net draugavome – po to visi kartu pramogaudavome, eidavome į šokius kartu.

MR1943: Man buvo dvylika metų [1958–1959 m.] – Nauji metai buvo, o mes gyvenome Žvejybos uoste, barake. O ten, reiškia, buvo Minijos vaistinė ir ten didžiulė eglė pastatė. Ir dvyliktą valandą visi bėgome [prie jos]. <...> Jūs neįsivaizduojate, kiek ten žmonių buvo <...>, kiek buvo liaudies! Ir visi su kaukėmis, kokiais nors kostiumais. <...> [domiausia, kas su harmonikomis, kažkokiomis dūdelėmis, ėjo su buteliais. Ir visi taip prieina, vienas kitam įpila, bučiuojasi. **Nesvarbu, tu – lietuvis ar rusas, brolybė buvo.** Va, tai – tiesiog neparašysi. Aš, va, pamenu tai visam gyvenimui. Man taip įsiminė.

Klausimas: O tie kaimynai, apie kuriuos jūs pasakojote, keturiasdešimtyje būtų, tai ten buvo taip pat ir lietuviai?

MR1952: Aišku.

Klausimas: O gal ir vietiniai vokiečiai buvo?

MR1952: Buvo keletas šeimų, buvo. Na, aš sakau, kažkaip viskas... **Nebuvo pas mus tokio „lietuviai“, „rusai“!** Na, mes visi buvom [kartu]. **Nebuvo, nieko [tokio]!**

Toks nacionalinių ribų nutrynimas naratyvuose simboliškai išplečia įsivaizduojamos bendruomenės ribas, o nauju ją vienijančio identiteto pagrindu informantai neretai pasirenka vietą, kurioje jie visi apsigyveno po karo. Taip tautinius skirtumus niveliuoja / niveliavo(?) bendrabūvis toje pačioje fiziniėje erdvėje ir, galima pridurti, į ją atvedęs bendras likimas.

MR1952: Tai aš jums ir sakau, kad pas mus **kažko tokio [tarpnacionalinių nesutarimų?] nieko nebuvo net.** Mes taip, kad [sakytume / užgauliotume?], va, tas, tas, tas – **tokio net mintyse nebuvo.** <...> O dabar, va, su visais nerijiečiais, – kaip aš sakau „mes visi nerijiečiai („мы все касинские“)“ – matomės. Na, – viena šeima!

Antroji „tautų draugystės“ semantinė išraiška – gana imperatyvus *draugiškų santykių* deklaravimas bendruomenėje, kurią visgi sudarė / sudaro akivaizdžiai besiskiriančios tautinės ar etninės grupės su savomis istorijos, etninio priešiško, politinių projektų ir lojalumo sampratomis. Dažname rusakalbių šeimos istorijos naratyve skirtingų tautinių grupių sambūvio ir akistatos situacijos pokarinėje Klaipėdoje retrospektyviai pristatomos piešiant daugiatautės, darnios, draugiškos, vieningos, net homogeniškos sovietinės bendruomenės vaizdus, nors pokario realybėje šios grupės neretai bendravo labai minimaliai:

MB1936B: Visi gyveno **kaip viena šeima.**
<...> Ooo, kiek pas mus buvo **draugų vokiečių...**! (nutęsia svajingai)
<...> **Visi vaikai – rusai, lietuviai ir vokiečiai –**

visi susirinkdavo; sėdėdavo visi; iš eilės (dviračiu) pasivažinėdavo; visi sėdi, bendrauja; visi draugavo, niekas nieko ten neskirdavo – visi žmonės.

Klausimas: Sakykite, o jūsų tėvai, su kuo jie apskritai bendravo, draugavo?

MB1936A: Va, aš noriu jums pasakyti... Kada jau atvažiavo, jau keturiasdešimt aštuntais metais, **ir lietuviai, ir vokiečiai – jie kartu švėsdavo šventes, jie labai draugavo.** Tėtis dainuodavo lietuviškas dainas (juokiasi) kartu su jais – aš visad atsimenu. Ir jie eidavo, ir pas mus ateidavo...

<...> Taip, mes turėjome tokią **nuostabią bendruomenę**, kad aš jums pasakysiu – žinote, buvo net sunku pasakyti, kaip **mes draugavome.**

Klausimas: Kas buvo jūsų kaimynai?

MR1952: Oi, **kaimynai ten visi buvo labai draugiški!** Tai ne taip, kaip dabar, kai vienoje laiptinėje nežinai, kas gyvena [vardija kaimynus, bet tik rusiškais vardais]. Na, ten **visi taip draugiškai gyveno!** Na, va, pavyzdžiui, šventė – susirenka, va, visi kieme... Na, pavyzdžiui, vasara – susirinko, stalus kieme padengė, kas ką gali – neša. Ten ir dainos, ten ir šokiai, ten ir vaikai. Ir viskas – jokių **pykčių nebuvo**, jokio **nacionalizmo nebuvo**, nu, nieko. Na, gyvenome viskas [buvo puiku?!] Dabar... Va [tada], kaip mes ten **gyvenom visi labai draugiškai!** Dabar aš tai prisimenu kaip, na, kaip pačius geriausius metus.

VR1935: Jūs suprantate, kad žmonės iš viso, iš viso miesto susirinkdavo [į demonstracijas]. Kaip buvo smagu, kaip buvo gerai. <...> Na, buvo gerai. Aš nežinau, kas tai? **Tautų draugystė, ar kas?**

VR1935 žmona: Dėl to, kad buvome jauni.

VR1935: Čia **ir lietuviai, ir visi.** Ir visi vienoje, va, vienoje kolonoje.

Etninių skirtumų „nutrynimas“ („skirtumų nebuvimas“) šeimos istorijos naratyvuose deklaruoja ne tik naujos homogeniškos, šiuo atveju sovietinės, bendruomenės sulipdymą, bet ir kitas sovietines idėjas – komunistų partijos internacionalizmo doktrinos įgyvendinimą,

supranacionalinį sovietinių žmonių identiteto konstravimą. Be abejo, vienas iš šio identiteto komponentų buvo rusų kalba, kuri rusakalbiams leido lengvai „nutrinti / panaikinti“ tautinius / etninius skirtumus tarp jų ir kitų Klaipėdos gyventojų. Pavyzdžiui: „Į lietuvių kolektyvą atėjau visai jauna mergina, jaunuolu specialistu. Aš niekada neįėjau, kad esu kitos nacijos. Aš tuomet dar nemokėjau lietuvių kalbos“ (MB1936B).

Siekyje „nutrinti“ etninius skirtumus, kaip ir tautų draugystės deklaracijoje, galima vis dar įžvelgti ne vien susisaistymą su naująja pokarine sovietine bendruomene, bet ir norą / siekį ją telkti, tai atspindi tokios frazės kaip „visi kaip viena šeima“. Drauge visos šios ideologinės potekstės išryškina paties pasakotojo siekį parodyti stiprų ilgametį savo šeimos ir savo paties ryšį su Klaipėdos bendruomene nuo pokario laikų. Tačiau įdomu, kad kai rusakalbių šeimos istorijos naratyvuose kalbama apie *skirtumų nebuvimą tarp tautų*, į šį sąrašą įtraukiamos tokios etninės grupės kaip lietuviai ir rusai, retai žydai, bet niekada vokiečiai. Kai kalbama apie *draugiškų santykių palaikymą* – tai tarp *draugų* atsiranda ir vokiečiai. Šis subtilus skirtumas iškalbingas tuo, kad leidžia retrospektyviai užčiuopti naujosios pokario Klaipėdos visuomenės kontūrus, kurie susieja panašius – visų sovietinių tautų / respublikų atstovus – ir atskiria kitokius – vokiečius. Taip sukuriama *mes* ir *jie* kategorijos: *mes – save* ir *jie – svetimi*. Kartais iš šeimos istorijos naratyvų net susidaro įspūdis, kad rusakalbių santykiai su vietos vokiečiais, likusiais po karo Klaipėdoje, ar net su vokiečiais karo belaisviais (jeigu informantams teko su jais bendrauti), kitaip nei su lietuviais, pasižymėjo didesne emocijų įvairove.

Taip pat atrodo, kad rusakalbiai vokiečius traktavo / traktuoja lyg savotiškus „lygiaverčius varžovus“, t. y. nugalėtą tautą, kuri nebūtinai kėlė tik baimę, neapykantą ir atsargumą, bet ir labai didelį smalsumą, o neretai ir stebino ar net žavėjo. Įdomu ir tai, kad naratyvuose galima apčiuopti savitą ir ideologizuotą „priešo neutralizavimo“ retoriką, kuri suteikia argumentuotą kriterijų, leidžiantį žvelgti į vietinius vokiečius ne kaip į priešus. Tai – „priklausomybės darbininkų klasei“ argumentas.

Viename šeimos istorijos interviu, kuriame dalyvavo trys bendraamžiai giminaičiai, pokariu atsikėlę iš Baltarusijos, buvo aptariama jų kaimynų vokiečių situacija to meto Klaipėdoje. Šioje grupinėje diskusijoje viena pašnekovė konstatavo, kad iki fronto užėjimo į Klaipėdą karo pabaigoje iš uostamiesčio „išvažiavo turtingieji [vokiečiai], [nes] kaip visada turtingieji gi išvažiuoja“ (MB1936 A). Buvo pasakojama, kad likę vietiniai buvo „vargšai žvejai“, daugiavaikės šeimos ir našlės su vaikais, kurie, pašnekovų teigimu, gyveno labai kukliai ir vargingai. Tačiau buvo paminėta, kad vietiniams padėjo sovietinė valdžia ir todėl šie ilgainiui galėję gyventi visai neblogai – viena iš pašnekovių taip apibūdino savo pažįstamo vietinio daugiavaikio vokiečio situaciją Klaipėdoje šeštojo dešimtmečio viduryje:

MB1936B: Jis gyveno čia neblogai ir jam [įstaiigos vadovybė] vis stengėsi kokią premiją duoti, vaikus paremti. Ir kai [vaikams reikėjo] į mokyklą – tai uniformą jiems mokyklos sąskaita pirko. Na, bendrai, nepaliko be dėmesio.

Toks vietinių socialinės padėties pokariu apibūdinimas parodo juos kaip silpnesniąją pusę, kuriai reikia pagalbos, ir taip tarsi simboliškai

naikina jų kaip priešų statusą. Galiausiai likę po karo vietiniai atstovauja ne kapitalistams, o yra priskirtini darbininkų klasei, kaip ir patys atvykę rusakalbiai, todėl tinka tapti naujosios sovietinės visuomenės dalimi. Tačiau, vaizdžiai kalbant, šie pradėję formuotis solidarumo ir tautų draugystės saitai tarp po karo atvykusių į Klaipėdą rusakalbių ir ten buvusių vietinių buvo nutraukti chruščiovinio atšilimo metais, pastariesiems išvykus į Vokietiją. Iš šeimos istorijos pasakojimų aiškėja, kad atvykusiems rusakalbiams didelis vietinių noras vykti į Vokietiją buvo lyg ir suprantamas, tačiau kai kurie informantai neapsieidavo nepakomentavę šio žingsnio sovietinės ideologijos ar net propagandos kontekste. Jie kritikavo vietinius vokiečius, pasirinkusius tokį, jų manymu, ne visai racionalų sprendimą, ir stebėjosi šių atkalpiu noru palikti namus ir sovietinį socialinį aprūpinimą bei saugumą, važiuoti į nežinią ar dar blogiau – išvažiavus pakliūti į Vakarų Vokietijos „rezervatus“. Viena moteris pabrėžė, kad ir patys išvažiavusieji suprato padarę klaidą – vėliau tokie žmonės, anot jos, rašė pilnus apgailėstavimo laiškus į Klaipėdą. Vieną tokį pašnekovė prisiminė – išvažiavęs vietinis Klaipėdos vokiečių iš Vokietijos „rezervato“ taip rašė į buvusią tėvynę: „Jei galėčiau, sako, dabar grįžti – aš grįžčiau, bet šeima...“ (MB1936B).

Šios kelios rusakalbių ir vokiečių „klasinių santykių“ pokario Klaipėdoje detalės, atspindinčios rusakalbių šeimos istorijos naratyvuose, suteikia *mes* ir *jie* kategorijų atskirumui aiškesnę prasmę ir leidžia apibūdinti naujosios pokario visuomenės santykius 1945–1960 m. *Mus*, t. y. rusakalbius – naujuosius Klaipėdos gyventojus, nuo *jų*, t. y. vietinių vokiečių – senųjų Klaipėdos

gyventojų, skiria nutrūkusi „tautų draugystė“ sovietinėje pokario Klaipėdoje, nutrūkusi bendra gyvenimo istorija vienoje socialinėje erdvėje, viename politiniame kontekste. Taip šeimos istorijos naratyvuose papasakojama, kaip naujosios visuomenės pokario Klaipėdoje formavimąsi keitė vienu sprendimas pasilikti, o kitų – išvykti.

3) *Socializmo statyba – miesto ir ūkio atstatymas*

Tarybinio žmogaus herojiškas darbas ir pažanga kuriant socializmą yra dar vienas ideologinis sovietinės tapatybės elementas, kurį V. Safronovas susaisto su miesto pokarinio atstatymo, darbo našumo, socialistinės pažangos ideologiniais siužetais, cirkuliuavusiais viešojoje komunikacijoje sovietmečiu (2011; 208–209). Ano meto retorikoje tai buvo deklaruojama tokiomis klišėmis kaip „greitai atstatyti „fašistų“ sugriautą Klaipėdą, išvalyti griuvėsius pavyko tik dėl „tarybinio žmogaus“ – darbo nebijančio, prakaitą liejančio, pirmūnu ir herojumi siekiančio tapti žmogaus – pasiaukojimo“ (ten pat). Pokarinio Klaipėdos atstatymo ir valymo siužetams rusakalbių šeimos istorijų naratyvuose yra skirta nemažai dėmesio ir jie užima svarbią vietą jų susisaistymo su miestu diskurse.

Nagrinėjant rusakalbių pasakojimus apie Klaipėdos pokarinį tvarkymą, galima išskirti siužetus apie du funkciškai skirtingus veiksmus – miesto griuvėsių *valymą* ir miesto *atstatymą*. Analizės metu atsiskleidė keletas ypatumų. Iš pasakojimų aiškėja, kad visi, dalyvavę po karo tvarkant Klaipėdą, valė griuvėsius, bet tiesiogiai statybose nedalyvavo. Taigi, galima sakyti, kad jie patys naujosios Klaipėdos pastatų nestatė, tik

rinko senosios griuvėsius. Vis dėlto jie pasakoja ir apie *atstatymą*. Jis naratyvuose įgyja labai savitas prasmes ir yra papildomas specifinio turinio, kurį galima išskaidyti į tris leitmotyvus.

Pirmasis leitmotyvas būtų maždaug toks: „mūsų tėvai (at/pa)statė“ Klaipėdą, t. y. pokario Klaipėdą atstatė informantų tėvai. Štai interviu segmentas, kur informantė pasakoja apie giminaitės tėvą: „Jos tėtis statybininku dirbo. **Jis ten visą Žvejybos uostą pastatė**, supranti? O mano tėtis dirbo doke, kur medieną vežė ir plovė toms statyboms“ (MB1936B). Čia norisi aptarti ne pačius faktus, bet pasakojime slypinčias emocijas ir prasmes, kurios į jį įdedamos galbūt net nesąmoningai. Matyti, kad *tėvas / tėvai* kaip *atstatytojas / statytojas* yra heroizuojami, panašiai kaip diktavo ano meto „tarybinio žmogaus“ ideologema – jie tarsi vieni patys susidoroja su didžiuliu darbu. Tai ne tik didžiavimasis savo tėvais, bet ir savotiška savo buvimo Klaipėdoje legitimacija, nes tėvai buvo šio dabartinio miesto kūrėjai, jie sukūrė viską, ką turime dabar, su jais viskas prasidėjo. Be abejonės, tokie pasakojimai rodo informantų susisaistymą su vieta ir jos „įsisavinimą“ per šeimos istoriją ir autobiografinę atmintį. Štai dar vienas panašus savo potekste ir prasme siužetas:

MR1952: Ir dar ten, kur tiltas pas mus. Ten, į tą pusę Dangės, kur dabar aikštė. Ten toks aukštas, aukštas pastatas stovėjo, pusiau sugriautas. Dar **mama su tėvu** atidirbinėjo ten darbadienius, kai reikėjo miestą atstatyti. Nes, kai jie čia buvo, liaudies išvis buvo mažai, ir **jie visi visą šitą Klaipėdą prikėlinėjo iš griuvėsių**. Na va, ką dar pamenu...

Bendras šio pasakojamo siužeto kontekstas yra atsiminimai apie vaikystės vietas ir Klaipėdos vaizdus. Įdomu, kad citatoje minimos vietos

griuvėsių valymas vyko pirmaisiais pokario metais, o pati informantė gimė 1952 m. Taigi, ji nebuvo įvykio liudininkė ir savo akimis matyti šių darbų negalėjo. Ji galėjo matyti tik rezultata ir girdėti savo artimųjų pasakojimus, kuriuos, H. Welzerio žodžiais tariant, perpasakodama racionalizuoja, siekdama išlaikyti lojalumą šeimai ir sykiu paisydama individualių bei savo kartos poreikių. Šiame pasakojime toks herojiškas ankstesnių šeimos kartų indėlio atstatant miestą paminėjimas leidžia paneigti bet kokias galimas abejones apie konkretaus individo ar socialinės grupės teisę būti čia, būti lygiateisiu dabartinės Klaipėdos visuomenės nariu. Simboliniu lygmeniu didvyriškos pokarinės šeimos istorijos atsiminimai leidžia reikalauti netgi daugiau politinių teisių ar socialinių privilegijų nei kitoms grupėms, kurios tik vėliau atvyko į miestą ir naudojosi pirmųjų pokarinės Klaipėdos gyventojų sukurta gerove.

Antrasis *atstatomo miesto* naratyvo leitmotyvas pasakojimuose dažniausiai įgyja tokią kalbinę išraišką: „mes *visi* valėme / tvarkėme / atstatėme Klaipėdą“. Šis leitmotyvas atlieka ne legitimacijos funkciją, bet, panašiai kaip ir tautų draugystės ideologema, tarsi neigia tuomet realiai egzistavusius socialinius skirtumus ir siekia sumažinti jų keliamą įtampą tarp skirtingų visuomenės grupių, o sykiu ir deklaruoja visuomenės vienybę. Naratyvuose ši pasiaukojama veikla, turinti ideologinį tikslą, tarsi įgyja sakralinį atspalvį. Ji ne tik tampa asmens bei jo šeimos pasididžiavimo ženklu, bet ir konsoliduoja bendros tapatybės struktūrą.

V. Safronovo teigimu, sovietinės tapatybės ideologijos semantikoje sureikšminant griuvėsių valymo talkų, miesto „atstatymo“, „socializmo

statybos“ vaizdinius buvo formuojami telkiantys siužetai (2011, 216). Rusakalbių atsiminimai ir pasakojimai apie miesto valymą ir atstatymą pokariu, skirtingai nei daugumos lietuvių, leidžia pritari šiai įžvalgai. Tuose pasakojimuose galima neretai aptikti nuorodų į tam tikrą solidarumą ir vienybę, o apie Klaipėdos atstatymą kalbama su pasididžiavimu:

MB1936A: Aš labai gerai atsimenu, kaip mes čia tas prieš mokyklą buvusias plytas rinkom ir perdavinėdavome [vienas kitam per rankas] kaip timūrovcai¹²... <...> Aš sakiau, sustatė taip į eilę vaikus, kurie vyresni. Ir mes perduodavome tas plytas vienas kitam, o suaugusieji mesdavo ten ir išveždavo.

Nuoroda į „jaunuosius Timūro draugus“ yra ne kas kita, kaip tarybinės tapatybės ideologijos atspindys, sureikšminantis vaikų ir paauglių vaidmenį kuriant naują sovietinę visuomenę.

Kartais atsiminimuose griuvėsių valymas matomas kaip didesnio paveikslėlio detalė. Prisiminimuose jis nejučia hiperbolizuojamas ir tampa ir visos Klaipėdos (at)statymu, kuriame patys pasakotojai realiai nedalyvavo. Tačiau jie gali solidarizuotis ir susitapatinti su „statytojais“, nes šiuose miesto tvarkymo ir valymo darbuose dalyvavo jų referentinė grupė:

VR1935: O, va, priešais stovi namas toks tvirtas. Tai – taip pat **mūsų darbas**, tai **mūsų plytos** pastatytos, ten sienos – va, tokios! Oi!..

Klausimas: Tai jūs surinkdavote ir po to jūs matėt, kaip stato tuos namus iš tų plytų?

VR1935: Na, ne kaip statė...

Klausimas: Ar patys...?

VR1935: Patys mes nematėm. Mes surinkdavom, sudėdavom, atvažiuodavo su mašinom, išveždavo į statybviety, kur statybos prasidėdavo ten. Labai daug CBK-iečiai¹³ (rus. *цебековские*) pastatė. Ir netoli turgaus ten, taip pat pagal gatvę pastatyti mūsų buvo jau namai CBK-iečių, labai daug pristatyta.

Griuvėsių valymo talkų, miesto „atstatymo“ naratyvai iliustruoja, kad tapatybės ideologijos komunikacija savo telkiamąją funkciją atliko. Ne tik mobilizavo bendruomenę, bet ir leido rusakalbiams kurti bendruomeninį identitetą, susaistantį juos su Klaipėda.

Trečiasis *atstatomo miesto* leitmotyvas yra sovietinis imperatyvas „jei reikia – tai reikia“. Šią frazę pasiskolinau iš J. Kostiašovo ir jo kolegu, kurie taip lakoniškai apibūdino pokarinio Kaliningrado atstatymo nuotaikas (Костяшов и др. 2003; 135–138). Greta tam tikros „džiaugsmo retorikos“ ir ideologinio entuziazmo, kuris yra būdingas abiejų miestų – Kaliningrado ir Klaipėdos – rusakalbių naujakurių naratyvams apie miesto atstatymą, galima aptikti ir kiek mažiau optimistinių siužetų – kalbama apie sunkų darbą be atlygio, laisvalaikio sąskaita. Tačiau ideologiniu lygmeniu alinantis fizinis ir neretai priverstinis darbas transformuojamas į savanorišką ir didingą veiklą, taip neutralizuojant negatyvias konotacijas. Pasakojimams dažnai būdinga *Tarybinio žmogaus heroizmo valant ir*

¹² „Jaunasis Timūro draugas“ (rus. *Тимуровец*) – tai pavyzdingas pionierius, kuris neatlygintinai daro gerus darbus dėl sovietinės tėvynės ir valstybės (pavyzdžiui, slapčia padeda frontininkų šeimoms, sergantiems ar pagyvenusiems žmonėms). „Jaunieji Timūro dragai“ buvo ideologinis sovietinis neformalus vaikų judėjimas, išlaikęs šiokią tokią savanorystės dvasią. Jo atsiradimas 1940 m. siejamas su rusų rašytojo Arkadijaus Gaidaro knyga „Timūras ir jo būrys“.

¹³ Celiuliozės ir kartono kombinato (rus. *Целлюлозно-бумажный комбинат*, ЦБК, liet. CBK) darbuotojai.

atstatant „fašistų“ sugriautą miestą retorika bei pagrindinė mintis – „jei reikia – tai reikia“¹⁴:

MR1926: Varė mus, visą laiką varė mus. Varė ir mes neatsisakėm – ėjom ir dirbom. Ir moterys, ir vyrai – visi... <...>

Klausimas: Visi turi eiti ir valyti?

MR1926: Taip... Taip vertė. <...> Ir reiškia [vadinasi], na, mes alkani-nealkani, po darbo keturias valandas ar penkias, aš jau užmiršau. Ir ten viskas buvo sugriauta – reikėjo viskas surinkti. Ten juk buvo namai, tikriausiai, pastatyti. Dėl to, kad plytos... Viskas buvo sugriauta. Ir, va, šioje Dangės pusėje – va, ten, kur Baltija – tai ten taip pat buvo sugriauta, ir viską rinkome mes...

Klausimas: Daug žmonių ateidavo rinkti?

MR1926: Na, visi darbininkai. Visi. Eidavom pėsčiomis.

Reikia pridurti, kad Klaipėdos tvarkymo siužetai prisiminimuose kartais peržengia sovietinės tapatybės ideologemos implikuojamą pasakojimo turinį. Pavyzdžiui, informantai užsiminė apie du dalykus, kurie sovietmečiu buvo patekę į ideologinio tabu sritį: 1) miesto bažnyčių griovimą po karo; 2) vokiečių karo belaisvių indėlį atstatant pokario Klaipėdą¹⁵.

Nagrinėtuose rusakalbių prisiminimuose apie bažnyčių griovimą brutalius vaizdus dažniausiai neutralizuoja sovietinio Klaipėdos valymo ir atstatymo siužetai. Naujas miestas atstatomas iš tų pačių plytų – senoji, miesto visuomenę menanti medžiaga naudojama naujos visuomenės infrastruktūros karkasams. Ideolo-

giniai urbanistiniai objektai, kurių nesugriovė karas, transformuojami į naujas ideologines medžiagines struktūras. Sugretinti griovimo ir atstatymo motyvai naratyvuose tarsi tampa sovietinės Klaipėdos, jos naujos visuomenės gimimo alegorija:

MB1936A: Tai buvo keturiasdešimt septinti metai, tikriausiai, pavasarį. <...> Ten, kur dabar *Neptūnas* <...>, susprogdino bažnyčią. <...> Mes einam per Biržos tiltą, einam ten, kur dabar Daukanto gatvė, kur antroji vidurinė mokykla – ten buvo dietinė parduotuvė. Mes dar iki ten neatėjom, ir staiga [pasidarė] labai tylu. Ir aš sakau: – *Mama, pažiūrėkite!* Man atrodė, kad jis iki dangaus – tos raudonos bažnyčios bokštas, ten, toje vietoje. Ir staiga nusileidžia. Ir man net dabar baisu. Jis tik – viens, ir nusėda...

Klausimas: Jūs viską matėte?

MB1936A: Taip, aš tai mačiau. Mes ėjom ir ėjom. Dar reikėjo eiti, tikriausiai, apie septynis šimtus metrų, ar pusę tiek, kai jis susmuko. Ir aš žiūriu... Ten po to nedaug kareivių stovėjo. Na, nieko neprileido, kad ten arčiau neitų. O mama buvo, aš sakiau jums, tikinti. Ji labai nuliūdo, suprantate. Tai buvo antra [bažnyčia]. O kada trečią sprogdino – aš neprisimenu. Ir mačiau, va, tuos griuvėjus tą pačią dieną – ir antros [bažnyčios], ir po to trečios. O paskui rinko tuos griuvėjus ir vaikai, ir studentai, ir darbo žmonės. Iš mūsų mokyklos, aš labai gerai pamenu, va, – mes rinkom. <...> Aš sakiau, sustatė taip į eilę vaikus, kurie vyresni. Ir mes perduodavome tas plytas vienas kitam, o suaugusieji ten mesdavo ir išveždavo. Ir žinote, po truputį, po truputį pradėjo statyti. Ir pastatė. Iš karto pastatė *Baltijos* gamyklą. Štai tą, kuri ir dabar, atrodo, yra...

¹⁴ Tiesa, reikia pasakyti, kad šį naratyvą reikia traktuoti tam tikrame kontekste. Informantė į pokario Klaipėdą atvyko 1946 m., būdama 20-ies metų, be šeimos. Užverbuota ji iš sugriauto Rusijos kaimo atvažiavo į apgriautą uostamiestį, tačiau čia greičiausiai nerado žadėtosios gerovės, o būdama be šeimos, tik su tokiomis pačiomis kaip ir ji likimo draugėmis, pirmus porą metų badavo. Badas buvo vienas iš pagrindinių jos pokario metų įspūdžių ir patirčių leitmotyvų, taip pat ir pasipiktinimas valdžia, kuri nenorėjo pagerinti situacijos. Tas pasipiktinimas šioje citatoje taip pat šiek tiek matyti.

¹⁵ Kol kas negalima tvirtai susieti „vokiečių belaisvių indėlio į Klaipėdos atstatymą“ siužeto įtraukimo ar neįtraukimo į šeimos istorijos naratyvus tik su rusakalbių komunikacine atmintimi.

Vokiečių belaisvių indėlis atstatant pokario Klaipėdą gana detalai nupasakojamas ne viename interviu. Galima pažymėti, kad pasakojimuose remiamasi tiek asmeniškai matytais įvykiais, tiek privačioje ar tam tikra dalimi neformalioje viešojoje komunikacijoje cirkuliavusia informacija. Žvelgdami iš sovietinės tapatybės ideologijos perspektyvos, čia susiduriame su sunkiai tarpusavyje derančiais vaizdiniais. Pokario Klaipėdos atstatymo nuopelnai tenka ne tik „sovietinei liaudžiai“ / „tarybinam žmogui“, kaip tuo metu teigta ideologiniame miesto diskurse, bet ir „nugalėtam priešui“. Realūs retribucijos sprendimai pokariu – karo belaisvių stovyklos, kurių Klaipėdoje buvo net keturios (Tininis 2016), ir belaisvių priverstinis darbas – viešuosiuose ideologiniuose pasakojimuose buvo įprastai nutylimi. Karo belaisvių darbo indėlis į Klaipėdos atstatymą priklausė ne ideologiniam sovietiniam „miesto atstatymo“ diskursui, bet užmarščiai, ir dėl to daugeliui buvo nežinomas. Tačiau amžininkų prisiminimuose karo belaisviai kartais iškyla kaip ryškūs, nedideli ir momentiniai nutylėtos tikrovės blykstelėjimai. Tai geriausiai iliustruoja ištrauka iš vieno interviu, kuriame dalyvavo trys informantai. Tarp jų vykusį diskusiją parodė, kad vokiečių belaisvių indėlis į Klaipėdos atstatymą pokariu kai kam vis dar yra naujas faktas:

MB1936A: Žinau, kur jis [belaisvių lageris] buvo. Žinau, kaip jie dirbo įmonėse. Jie taip pat valė miestą, konvojais...

MB1936B: Vokiečiai?

MB1936A: Taip, vokiečiai. <...> Jie atstatinėjo CBK, jie kažką dirbo Žvejybos uoste. Va, ten, kur tavo tėtis dirbo dokuose, juos ten varė. Aš tai labai gerai prisimenu.

VB1936: O Baltijos gamyklos jie nestatė?

MB1936A: Jie jau nestatė...

<...>

MB1936A: Žinoma, jie atstatinėjo įmones. Jie atstatinėjo visi, va, daugiau ar mažiau vandentiekį, kur prie cerkvės, ten, šuliniai. Miestas iki šiol naudojasi tuo vandeniu iš tų šulinių.

Nagrinėjant *socializmo statybų* ideologijos atspindžius rusakalbių gyvenimo istorijų naratyvuose ir bandant užčiuopti ideologinius sovietinės tapatybės elementus juose, būtina stabtelėti prie labai svarbaus infrastruktūrinio sovietinės Klaipėdos tapatybę apibrėžiančio požymio – uosto ir jūrų pramonės. Darbas žvejybos pramonėje, jūrinių sektoriuje, ir didžiavimasis laivynu ir jame dirbančiais žmonėmis buvo dar vienas svarbus telkiantis siužetas klaipeidietiškame *socializmo kūrimo* diskurse. Savo studijoje V. Safronovas jūrinės pramonės diskurso plačiau nekomentuoja ir neanalizuoja, matyt, priskirdamas jį prie nedominuojančių / antraeilių / papildomų tapatybės ideologijos siužetų ar reikšminių struktūrų, tačiau apie tai užsimena:

<...> žvejybos pramonės pasiekimų propaganda tarybinės tapatybės ideologijos reikšmių sistemoje turėjo užimti atitinkamą vietą <...>, o 7-ajame dešimtmetyje Klaipėdoje pradėta organizuoti Jūros šventė (Žvejo diena), kaip minėta, buvo vienas pirmųjų bandymų įtraukti į tarybinės tapatybės ideologijos reikšmių palaikymą platesnius klaipeidiečių sluoksnius. (2011; 237)

Kalbant apie V. Safronovo minimą propagandinį bandymą įtraukti „mases“ į ideologijos reikšmių palaikymą, galima pažymėti, kad didelių pastangų valdžios atstovams čia dėti nereikėjo – sovietmečiu didelė Klaipėdos gyventojų, ypač rusakalbių, dalis buvo susijusi su darbu laivyne ar žvejybos pramonėje. Šiame sovietinės ekonomikos sektoriuje dominavo rusakalbiai, tai rodo ir mūsų informantų pa-

tirtys. Didžioji jų dalis turėjo vienokį ar kitokį ryšį su jūriniu ūkiu – jame dirbo patys ar jų giminės. Darbo žvejybos pramonėje ir apskritai jūroje bei didžiavimosi laivynu ir jame dirbančiais žmonėmis leitmotyvas naratyvuose iš tiesų glaudžiai siejasi su V. Safronovo išskirtu „priešakinio gamybininko – darbo didvyrio ir herojaus“ vaizdiniu. Viena informantė taip pasakojo apie savo tėvą, kuris pokariu pradėjo dirbti žvejybos sektoriuje:

MR1952: <...> jis visą gyvenimą ir pradirbo ten – kolchoze „Baltija“. Užsidirbo Darbo raudonosios vėliavos ordiną. Tėvas, va, plaukiojo ir užsitarnavo... Jį labai gerbė. Jūs bet ko paklauskite – senųjų kapitonų – visi tėvą žinojo ir visada su pagarba [sakė]: *Piotras – pavyzdys*. Jis labai daug sau pamainos užsiaugino. Va, mechanikai – jie labai gerai apie jį atsiliepia. Jūreiviai, tralo meistrai. Mūsų tėvas buvo teisingas, bet griežtas. Jis nemėgo vėluoti. Aišku, jis dirbo juodai. Uždirbdavo gerai. Jam jūra buvo kaip savas daržas. Jis žinojo, kur ir kokiame rajone menkė, kokiame plekšnė, kur laišša. <...> Jis žinojo tai. Tai buvo jo stichija...

Pokariu į Klaipėdą atsikėlusių gyventi rusakalbių šeimos istorijose pasakojimai apie jūreivius ir žvejus, jų kasdienybę ir buitį yra itin raiškūs. Jie leidžia rekonstruoti vaizdą apie pokariu pradėtą kurti ir visą sovietmetį plėtotą šios specifinės bendruomenės – jūroje dirbančiųjų ir jų giminių – identitetą, kuris buvo integrali ir simboliškai dominuojanti sovietinės Klaipėdos dalis. Įsitraukimas į šią pramonės šaką kūrė savitą gyvenimo būdą, habitusą, elgesio normas, net kalbinę aplinką. Darbinė kalba šiame sektoriuje buvo rusų, todėl ji smarkiai paveikė ir sovietmečiu susiformavusią lietuvišką jūrinę terminiją bei leksiką, o tos kalbos įtaka yra juntama iki šiol. Visa tai telkė šiuos žmones

į vieną socialinę kultūrinę bendruomenę ir yra gyvai prisimenama šeimos istorijoje.

Išvados

Baigiant straipsnį norisi bent iš dalies atsakyti į pradžioje iškeltus klausimus: kaip Klaipėdos naujakuriai rusakalbiai, atvykę iš Sovietų Sąjungos, formavo savąją teritorinę tapatybę ir susisaistymą su naująja gyvenamąja vieta? Kiek ir kaip ši susisaistymą veikė viešai palaikyta rusifikuota sovietinės tapatybės ideologija? Kokių šios ideologijos elementų vis dar galima aptikti šeimos istorijos naratyvuose ir kaip jie ilgainiui transformavosi komunikacinės atminties procesuose?

Trumpai atsakyti į visus šiuos klausimus nepavyktų. Matyti, kad iš tirtų rusakalbių komunikacinės atminties, bylojančios šeimos istoriją, kaip galima labiau pašalinama tai, kas kelia grėsmę dabartiniam pasakotojų saugumui gyvenant čia – Klaipėdoje, Lietuvoje – šiuo metu. Visus rusakalbių naratyvus sieja bendra vertybinė poetė – konfliktų vengimas ir lojalumo Lietuvai ir teisės čia gyventi deklaravimas. Greičiausiai todėl šeimos istorijos pasakojimuose neaptiksimė labiausiai ideologizuoto ir propagandinio V. Safronovo išskirto sovietinės tapatybės siužeto apie istorinį komunistų partijos vaidmenį Klaipėdoje (*SSRS ir KP esminį vaidmenį nuo senų laikų atstovaujant Klaipėdos darbo žmonėms*). Tačiau tai nereiškia, kad pasakojimuose nėra politikos ir ideologijos. Visos likusios V. Safronovo minimos idėjos šeimos istorijos naratyvuose atsekamos, nors ir gana transformuotu pavidalu. Transformacijos pirmiausia nulemtos skirtingų diskursų – viešojo ir privataus – sankirtos. Tai, kas iš ideologiškai kontroliuojamos viešosios

komunikacijos patenka į įvairialypę privačiąją, yra transformuojama per individualių patirčių, socialinių normų, asmeninių nuostatų, galiausiai asmeninės ar šeimos istorijos prizmę. Vienos viešai cirkuliusios politinės idėjos privačiame gyvenime yra supaprastinamos, o kitos tampa kur kas sudėtingesnės, daugiasluoksnės ir tarpusavyje susipynusios. Galima pritarti I. Šutinienės, tyrusios Klaipėdos rusų tapatybes, išvalgai, kuri greičiausiai galioja ir kitiems rusakalbiams, kad Klaipėdos rusai tapatinasi su miestu per sovietinio laikotarpio atmintį ir šio laikotarpio simbolius. Jiems stiprus, o neretai ir vienintelis identifikavimosi su miestu išteklius yra autobiografinė atmintis (Šutinienė 2011; 224–228). Tai suprantama, nes, atmetus nebeaktualų sovietinės propagandos plėtotą istorinio komunistų partijos buvimo Klaipėdoje nuo senų laikų diskursą, padėjusį „sukurti“ istorinę rusakalbių gyvenimo čia nuo senų laikų atmintį¹⁶, pokariu į Klaipėdą atvykusiems pirmos ir antros kartos rusakalbiams susisaistymo su ja pagrindu tampa jų gyvenimo tame mieste laikotarpis ir jo patirtys. Kaip šeimos gyvenimo istorijos pasakojimuose šios patirtys susaistomos su sovietinės tapatybės idėjomis?

Iš Klaipėdos *išvadavimo* siužetų yra pašalinta tiesmuka mintis, kad „Raudonoji armija *grąžino* Klaipėdą lietuvių tautai“. Taip greičiausiai nutiko dėl komunikacinės prieškarinio Klaipėdos atminties nebuvimo. Ir jeigu šis siužetas privačiuose diskursuose tebecirkuliuoja, tai, kaip nurodė I. Šutinienė, jis greičiausiai apsiriboja rusakalbiais karo veteranais (2011; 229). *Išvadavimo* siužetai susaistomi su *vokiečių /*

vokiečių kariuomenės išvairymu iš Klaipėdos, Klaipėdos paėmimu. Jie yra platesnio karo naratyvo šeimos istorijoje dalis ir turi aiškų autobiografinį pagrindą – komunikacinę šeimos ir autobiografinę atmintį. *Išvadavimas* bei *tautų draugystės dogma* turi bendrai plėtojamą siužetą, susijusį su lietuvių tautos / liaudies (ir asmeniškai pačių rusakalbių) *priešų* (vokiečių) ir *draugų* (rusų / rusakalbių) kategorijų išskyrimu. Dar ir dabar matyti, kad turėtas ideologinis priešų vaizdinys ir karo meto patirtys sukeldavo tam tikrų kasdienybės suvokimo ir ideologinių interpretacijos schemų konfliktų – pokarinės kasdienybės patirtys griovė *vokiečio priešų* vaizdinį. Naratyvuose atsekama ir savita ideologizuota „priešų neutralizavimo“ retorika, kuri suteikia argumentuotą kriterijų, leidžiantį žvelgti į vietinius vokiečius ne kaip į priešus, o kaip į darbininkų klasės atstovus – draugus. Rusakalbių, *lietuvių tautos / liaudies draugų* siužetinė linija naratyvuose labai aiškiai susaistoma su *misionieriškumo* idėja, pabrėžiant atsakomybę ir net pareigą padėti atstatyti / pastatyti sugriautą miestą ir ūkį. Neretoje šeimos istorijoje individualus šeimos ar asmens atvykimas į pokario Klaipėdą traktuojamas kaip platesnės socialinės ideologinės misijos, kurią galima būtų vadinti *socializmo statybomis*, sudedamoji dalis. Tokie Klaipėdos rusakalbių migracijos motyvai yra panašūs į tuos, kuriuos deklaravo į Visagino statybas atvykę rusakalbiai darbuotojai iš SSRS, ir rodo, kad jie buvo sovietinės ideologijos formuojami ir nuolat palaikomi. Kaip teigia Visagino statytojų identifikacija bei socialinę atmintį tyrusi K. Šliavaitė, daugelis šių statytojų laikė save sovietinės modernizacijos

¹⁶ Rusų istorikas J. Kostiašovas išsamiai aprašė tokį propagandinį darbą pokariu Kaliningrado srityje (Костяшов 2003).

projekto dalimi – tiek šios idėjos įgyvendintojais, tiek jos nešėjais (2010; 16).

Klaipėdiečių rusakalbių šeimos istorijose *draugų* siužetinė linija *socializmo statybų / miesto atstatymo* ideologemos kontekste išplėtojama į herojiško ankstesnių šeimos kartų indėlio atstatant miestą siužetus. Tai leidžia legitimuoti savo buvimą Klaipėdoje, susisaistyti su ja per šeimos istoriją ir autobiografinę atmintį. Labai panašūs *griuvėsių valymo talkų, miesto atstatymo* naratyvai, randami rusakalbių šeimos istorijose, galbūt leistų kalbėti apie tai, kad sovietinės tapatybės ideologijos komunikacija prisidėjo prie tam tikros dalies bendruomenės telkimo – mobilizavo rusakalbių bendruomenę ir leido jiems konstruoti vieną bendruomeninį identitetą, susaistantį su Klaipėda. Analizė leidžia teigti, kad dar vienas svarbus telkiantis siužetas ir sykiu rusakalbių susisaistymo su miestu tapatybės elementas, kilęs iš klaipėdietiško *socializmo kūrimo* diskurso, buvo darbas žvejybos pramonėje, jūrinių sektoriuje, ir didžiavimasis laivynu bei jame dirbančiais žmonėmis. Sovietmečiu labai daug rusakalbių Klaipėdos gyventojų (tarp jų ir šiame tyrime dalyvavusių informantų) buvo susiję su darbu laivyne ar žvejybos pramonėje.

Tautų draugystės dogma naratyvuose matoma ne tik V. Safronovo įvardytų sovietinių ideologemų „išvadavimo“ ar „miesto atstatymo“ kontekstuose, bet ir bendruomenės santykių retrospektyvose. Čia *tautų draugystės* idėja, išreikšta dviem ideologinėmis potekstėmis – tautinių / etninių skirtumų nutrynimu ir imperatyviu draugiškų santykių deklaravimu – informantų panaudojami dvejopai. Viena vertus, tarsi deklaruojama rusifikuota sovietinė tapatybė, retrospektyviai simboliškai *panaikinant* svarbius socialinius ir politinius skirtumus tautiniu ar

etniškumo pagrindu pokario Klaipėdos visuomenėje. Kita vertus, informantai pasitelkia šiuos ideologizuotus pasakojimus siekdami nurodyti savo santykį su kitomis etninėmis dabartinės Klaipėdos / Lietuvos visuomenės grupėmis, savo intenciją tų grupių atžvilgiu ir savo glaudų santykį su miestu. Tačiau rusakalbių gyvenimo istorijose atsiskleidžianti bendruomenės tarpininių santykių retrospekcija leidžia apčiuopti pokario Klaipėdos bendruomenės kontūrus, matomus iš gana subtiliai ar net nesąmoningai brėžiamų ribų tarp savų / panašių – tuometinių sovietinių tautų, ir svetimų – vokiečių. Naratyvų medžiaga atskleidė gana platų santykių tarp pastarųjų ir rusakalbių spektrą.

Pažymėtina, kad buvusios sovietinės tapatybės reikšmės šiais laikais papildomos naujais siužetais, kurie anuometinėje oficialiojoje komunikacijoje buvo tabu, tai – vokiečių belaisvių indėlis atstatant Klaipėdą ir bažnyčių griovimas. Rusakalbių klaipėdiečių šeimos istorijų naratyvų analizė leidžia pritarti H. Welzeriui (ir drauge jį papildyti), kad šių žmonių papasakotos šeimos istorijos, be jokios abejonės, pertvarkomos paisant tiek asmeninių ir kartos poreikių, tiek siekiant išlaikyti lojalumą ne tik šeimai, bet ir valstybei, kurioje pasirinkta gyventi.

Padėka

Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose“ (LIP-091/2016). Taip pat dėkoju prof. Neringai Klumbytei bei anoniminiams recenzentams už vertingas diskusijas, pastabas ir komentarus, padėjusius plačiau pažvelgti į analizuojamus klausimus.

LITERATŪRA

- Arbušauskaitė, Arūnė L. 1995a. „Kuršių nerijos gyventojų 1956 metų šeimos kortelių duomenų sociologinė analizė“, *Mūsų kraštas* 1 (6): 63–71.
- Arbušauskaitė, Arūnė L. 1995b. „Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai“ kn. Norbertas Vėlius (red.) *Lietuvinkų kraštas*. Kaunas: KTU: 372–397.
- Halicka, Beata. 2013. *Polens Wilder Westen: Erzwungene Migration und die kulturelle Aneignung des Odraums 1945–1948*. Paderborn: Schöningh.
- Halicka, Beata. 2014. *Mein Haus an der Oder: Erinnerungen Polnischer Neusiedler in Westpolen nach 1945*. Paderborn: Schöningh.
- Halicka, Beata. 2015. *The Polish 'Wild West': Forced Migration and Cultural Appropriation of the Oder Region after 1945* (conference paper: <http://hdl.handle.net/1811/71166>).
- Hirsch, Marianne. 1996. „Past Lives: Postmemories in Exile“, *Poetics Today* 17 (4): 659–686.
- Kairiūkšytė, Nastazija. 1977. „Klaipėdos ūkio atkūrimas pirmaisiais pokario metais (1945–1946)“ kn. Mečislovas Jučas, Stanislava Overaitė (red.) *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai*. Vilnius: LTSR Mokslių akademijos Istorijos institutas.
- Kairiūkšytė, Nastazija. 1987. *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 metais*. Vilnius: Mintis.
- Kairiūkšytė, Nastazija. 1989. „Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais“ kn. *Lietuvinkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje: konferencijos pranešimai*. Klaipėda: Rytas: 35–43.
- Kairiūkšytė, Nastazija. 1991. „Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m.“, *Lituanistica* 2 (6): 35–48.
- Kairiūkšytė, Nastazija. 1995. „Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais“ kn. Norbertas Vėlius (red.) *Lietuvinkų kraštas*. Kaunas: KTU: 339–371.
- Kairiūkšytė, Nastazija. 2001. „Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis: 2000 metai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas: 257–276.
- Masiliauskienė, Daiva. 2008. „Klaipėdos krašto naujakuriai pokario metais: ką apie juos žinome?“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XVII: 165–179.
- Pickering, Michael; Keightley, Emily. 2013. „Communities of Memory and the Problem of Transmission“, *European Journal of Cultural Studies* 16 (1): 115–131.
- Pocytė, Silva. 1994. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Potašenko, Grigorijus. 2013. „Rusai Lietuvoje 1944 m. liepą–1953 m.: rusų migracijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos atmintis“ kn. Grigorijus Potašenko, Pavel Lavrinec ir Andrius Marcinkevičius (sud.) *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla: 73–182.
- Pušinskytė, Lijana. 2007. „Neginkluotos pagrindinės organizacijos Klaipėdos mieste 1946–1953 m.“, *Genocidas ir rezistencija* 2 (22): 7–24.
- Pušinskytė, Lijana. 2009. „Antisovietinis pasipriešinimas Klaipėdos krašte 1945–1953 m.“, *Genocidas ir rezistencija* 2 (26): 50–72.
- Safronovas, Vasilijus. 2002. *Klaipėdos miesto istorinės raidos bruožai*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
- Safronovas, Vasilijus. 2011. *Praeitis kaip konflikto šaltinis: tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Sakson, Andrzej. 2008a. „Vertreibung und Aussiedlung aus den ehemaligen polnischen Ostgebieten und polnische Akkulturationspolitik in den neuen Westgebieten“ in *Menschen im Wandel. Polen und Deutsche, Minderheiten und Migranten in Europas Geschichte und Gegenwart (Potsdamer Textbücher 10)*. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam: 194–208.
- Sakson, Andrzej (red.). 2008b. *Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością*. Poznan: Instytut Zachodni.
- Sakson, Andrzej (red.). 2009. *Transformacja w Polsce i w Niemczech Wschodnich – próba bilansu*. Poznan: Instytut Zachodni.

Sakson, Andrzej. 2011. *Od Kłajpedy do Olsztyna: współcześni mieszkańcy byłych Prus Wschodnich: Kraj Kłajpedzki, Obwód Kaliningradzki, Warmia i Mazury*. Poznań: Instytut Zachodni.

Šliavaitė, Kristina. 2010. „Social Memory, Identity and Narratives of Decline in a Lithuanian Nuclear Plant Community“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XX: 52–71.

Šutinienė, Irena. 2011. „Daugiakultūrio miesto istorija komunikacinėje tautinių grupių atmintyje: Klaipėdos ir Vilniaus atvejai“ kn. Alvydas Nikžentaitis (sud.) *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Šutinienė, Irena. 2013. „Komunikacinė atmintis Lietuvos didžiuosiuose miestuose“ kn. Alvydas Nikžentaitis (sud.) *Atminties daugiasluoksniškumas. Miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Tininis, Vytautas. 2016. *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944–1949 m.* Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

Traba, Robert; Sakson, Andrzej (red.). 2007. *Przeszłość zapamiętana: Narracje Pogranicza. Materiały pomocnicze o naliczy polsko-niemieckich stosunków narodowościowych na przykładzie warmińskiej wsi Purda Wielka*. Olsztyn: Borussia.

Truska, Liudas. 1995. *Lietuva 1938–1953 metais*. Kaunas: Šviesa.

Vareikis, Vygantas. 1993. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda: Menininkų namai.

Vitkutė, Nijolė. 1992. „Klaipėdos gyventojai“ kn. Regimantas Gudelis (sud.) *Aukuras. Klaipėdos kultūros raidos bruožai*. Klaipėda: Chorinė bendrija „Aukuras“.

Welzer, Harald; Moller, Sabine; Tschuggnall, Karoline. 2002. *Familiengedächtnis. Über die Weitergabe der deutschen Vergangenheit im Gespräch zwischen den Generationen*. Frankfurt/Main: Fischer.

Welzer, Harald. 2010. „Re-Narrations: How Pasts Change in Conversational Remembering“, *Memory Studies* 3 (1): 5–17.

Костяшов, Юрий В. 2003. *Изгнание прусского духа: как формировалось историческое сознание населения Калининградской области в послевоенные годы*. Калининград: Издательство Калининградского государственного университета.

Костяшов, Юрий В. 2009. *Секретная история Калининградской области: очерки 1945–1956 гг.* Калининград: Издательство Калининградского государственного университета.

Костяшов, Юрий В., и др. 2003. *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев: Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах*. Калининград: Издательство Калининградского государственного университета.

SUMMARY

‘THERE WAS (NO) LITHUANIA HERE’: KLAIPĖDA AFTER WWII – MEMORIES OF A NEW SOCIETY

In this article, I address an issue of how structures of cultural, national and generational memories are reproduced in the personalized narratives of the past, and how the meta-narratives of the society are adjusted to the needs of a person in constructing the meaning of the past. The article discusses the complex relationship between ideology and biographical memory: which expressions do individuals use in their personal life stories/family histories about life in postwar Lithuania, and how are the narratives structured by the idea of *building a new society*, which was a central constituent of the Soviet ideology? How was the image of a new society constructed in the Soviet times and which of its structural components are still actualized in personal life stories/family histories of today’s Russian-speaking community, which was the biggest ethnic group in postwar Klaipėda?

The article starts with a brief introduction to the idea of this research and explains why it is focused on the Russian-speaking community in Klaipėda. Following an overview of historical studies on the migration of Russian-speaking people in postwar Lithuania gives a social and demographical profile of the context that structured the collective experience and memories. After an explanation of the analytical model and the methodological assumptions, I proceed to the narrative analysis of life stories/family histories told by Russian-speakers and explore how the narratives are structured by the *ideology of the Russified Soviet identity* and how this discourse is transformed. By investigating these transformations, I try to show the complex relations between direct and indirect experiences, collective memory as an ideological structure and a city as a living space of different social groups. The analysis of the life stories/family histories of the Russian-speaking community of Klaipėda supports the thesis that the family stories told by these people are transformed taking into account the personal and generational interests to display loyalty to their families and naturalized attachments to their place of residence.

Socialinių pokyčių studijų centras
Klaipėdos universitetas
Minijos g. 153
LT-93185 Klaipėda
El. paštas: sigitak@yahoo.com